

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Gašper Venc

Ideološka razdelitev Slovencev med II. svetovno vojno

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Gašper Venc

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

Ideološka razdelitev Slovencev med II. svetovno vojno

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

»Razumljivo je trdno krščansko prepričanje, razumljiva kapitalistična usmerjenost, nerazumljiva in po vesoljnem svetu obujena drznost, da sežeš po orožju smrtnega narodnega sovražnika za boj zoper svoje brate. To je bolečina vseh bolečin.«

(F.S.Finžgar)

Za mentorstvo, strokovno pomoč in pa seveda potrpežljivost pri izdelavi diplomskega dela se iskreno zahvaljujem red.prof. dr. Janku Prunku.

Rad bi se zahvalil staršem, ki so mi omogočili študij in vsem tistim, ki ste mi kakorkoli pomagali pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvala za spodbudne besede gre moji najdražji.

Ideološka razdelitev Slovencev med II. svetovno vojno

Na slovenskih tleh v današnjem času prihaja do vse večjih sporov levice in desnice. Vzroki za odkrit ideološki spopad, ki se je dokončno prebudil, razplamtel in dosegel vrhunec v II. svetovni vojni, je slovenski zgodovini zadal velik udarec. RKC, kateri je moč začela upadati z nastopom francoske revolucije ter posledično liberalizacije, je z nastopom papeža Pija XI. ponovno pridobivala na moči. Vendar pa so cerkveni dostojanstveniki zaradi nezdrave želje po oblasti ter vse večje bojazni pred bližajočo se komunistično nevarnostjo storili marsikatero neopravičljivo napako. Na drugi strani so levo usmerjeni zahtevali socialno revolucijo, spremembo družbenega reda ter odpravo nesorazmerij. Ob četverni okupaciji slovenskega ozemlja je prišlo na slovenskih tleh znotraj RKC do trenj, ker so se določeni cerkveni dostojanstveniki preveč udinjali okupatorju in se oklepali papeževe enciklike Divini redemptoris, ki je prepovedovala sodelovanje z brezbožnim komunizmom. Splet okoliščin, zgodovinska nesoglasja in nezdrava želja po hegemoniji tako levih kot desnih so slovensko ljudstvo pripeljali do skrajnosti, do bratomorne vojne in narodnega izdajstva.

Ključne besede: ideološki spopad, II. svetovna vojna, Rimskokatoliška cerkev, komunistična nevarnost, revolucija, okupator, bratomorna vojna, narodno izdajstvo.

Ideological divisions between Slovenians in the World War II

In this day and age there are many conflicts between left and right on Slovenian soil. The reasons for this ideological conflict, that has awakened and kindled, and culminated in the World War II, struck a major blow to Slovenian history. The RKC, whose power began to decrease with the onset of the French Revolution and the consequent liberalization, re-gained its power with the onset of Pope Pius XI. However, the Church due to its unhealthy desire of power and the growing fear of a looming Communist threat did an inexcusable mistake. On the other hand, the left-sided demanded a social revolution, change in the social order and the elimination of disparities. At the quadruple occupation of the Slovenian territory, a friction has occurred inside the RKC because some of the church officials were too sympathetic towards the invader, and clung to the papal encyclical Divini redemptoris, which prohibits the participation of the godless communism. The combination of different circumstances, historical conflicts and unhealthy desire for hegemony as left and right, led the Slovenian people to the extreme, to the fratricidal war and national treason.

Key words: ideological conflict, World War II, the Roman Catholic Church, Communist danger, revolution, invader, fratricidal wars, national treason.

KAZALO

1 Uvod	9
2 Metodološki okvir	10
2.1 Identifikacija problema.....	10
2.2 Hipoteza.....	10
2.3 Struktura naloge.....	10
2.4 Metodološki razmislek	11
3 Vzroki in posledice ideološkega neskladja	12
3.1 Slabljenje cerkvene moči v Evropi in njen ponovni vzpon.....	12
3.2 Divine redemptoris	13
4 Osebe	14
4.1 dr. Lovro Hacin	15
4.2 dr. Janez Evangelist Krek	15
4.3 dr. Marko Natlačen.....	16
4.4 dr. Gregorij Rožman.....	17
4.4 General Leon Rupnik	17
5 Stranke	19
5.0.1 Sokoli	20
5.1 SLS	21
5.1.1 Slovenska legija	22
5.2 Krščanski socialisti.....	23
5.3 Jugoslovanska nacionalna stranka.....	24
5.4 Jugoslovanska demokratska stranka.....	24
5.5 Komunistična partija Jugoslavije	25
5.5.1 Komunistična stranka Slovenije	25
5.5.1.1 Manifest	26
5.6 Samostojna kmečka stranka	27
5.7 Slovenska socialdemokratska stranka	27
6 Totalitarizmi, ki so trčili na slovenskih tleh	28
6.1 Boljševizem.....	28
6.1.1 Komunizem.....	28

6.2	Fašizem.....	28
6.3	Nacizem.....	30
7	Obdobje pred II. svetovno vojno	31
7.1	Vloga in pomen Cerkev na slovenskih tleh pred II. svetovno vojno	32
8	Vojna	34
8.1	Za ali proti okupaciji	35
8.2	PIF ali OF	35
8.3	Osvobodilna fronta – OF	36
8.4	Vloga Cerkev na slovenskih tleh med II. svetovno vojno.....	39
8.4.1	Rožmanovo pastirsko pismo	40
8.4.2	Razhajanja znotraj cerkvenih krogov.....	40
8.4.4	Katoliška akcija.....	42
8.5	Revolucija.....	43
8.5.1	Dolomitska izjava	44
8.6	Kolaboracija	45
8.6.1	Štajerski bataljon.....	46
8.6.2	Vaške straže	46
8.6.3	Domobranci.....	48
8.6.3.1	Zaprisega.....	49
8.6.3.2	Utemeljevanje in upravičevanje domobranstva	49
8.6.4	Črna roka.....	50
8.6.5	Četniki.....	50
8.6.5.1	Četniki v Sloveniji	51
8.6.6	Slovensko narodno gibanje	51
8.6.6.1	Narodna legija	51
8.6.7	Ehrlichovi stražarji.....	52
8.7	Italija, njena kapitulacija in prisega novemu voditelju	52
8.7.1	Italija in okupacija Slovenije	52
8.7.2	Italija in njena kapitulacija ter zaprisega novemu okupatorju	52

8.8	Več resnic	53
9	Konec vojne.....	55
9.1	Pastirsko pismo iz leta 1945	56
9.2	Različne interpretacije dosežkov OF in NOB	56
10	Sklep	58
	Literatura.....	59

SEZNAM KRATIC

JDS	Jugoslovanska demokratska stranka
JNS	Jugoslovanska nacionalna stranka
JRKD	Jugoslovanska radikalna kmečka stranka
KA	Katoliška akcija
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
MVAC	<i>Milizie volontarie anticomunista</i> - Prostovoljna protikomunistična milica
NDH	Neodvisna država Hrvaška
NOB	Narodno-osvobodilni boj
NOG	Narodno-osvobodilno gibanje
NOV	Narodno-osvobodilna vojska
NSS	Narodna socialistična stranka
OF	Osvobodilna fronta
PIF	Protiimperialistična fronta
RKC	Rimskokatoliška cerkev
SKS	Slovenska kmetska stranka
SLS	Slovenska ljudska stranka
SSJ	Socialistična stranka Jugoslavije
SZ	Sovjetska zveza
VOS	Varnostno – obveščevalna služba

1 Uvod

Ni nam treba posebej razglašati oziroma ugotavljati, da so posledice, ki jih je pustila II. svetovna vojna, prisotne še danes. Žalostno je, da Slovenci po več kot šestih desetletjih še nismo dosegli sprave. Še vedno se delimo na bele in rdeče. Beli iščejo množična grobišča, pred sodišča postavljajo ostarele, ki so ali pa naj bi bili krivci za poveljne poboje. Spet rdeči očitajo belim kolaboracijo, veleizdajo.

Domobranstvo. Verjetno se je že vsak Slovenec vprašal, zakaj. Zakaj je na naših tleh v obdobju, ko so se Slovenci kot narod bojevali za svoj obstanek, prišlo do domobranstva in kolaboracije. Mogoče na prvi pogled slika deluje dokaj črno – belo, brez sivine. Vendar je daleč od tega. Lahko bi rekli, da resnica ostaja očem prikrita, saj jo tako levi kot desni olupšujejo in kaj, da ne izkrivijo, raje zamolčijo.

19. stoletje je prineslo marsikatero družbeno spremembo, revolucijo. Te revolucije pa so imele za posledico liberalizacijo, kar je postopoma vodilo do upadanja moči RKC in posledično do sekularizacije – tako na političnem kot tudi na šolskem področju.

20. stoletje je bilo stoletje svetovnih vojn. In če površno pogledamo posledice, ki jih je pustila I. svetovna vojna, reparacije, ki jih je morala plačati Nemčija, ter februarjska in oktobrsko revolucijo, ki se je odvila v Rusiji, nam kmalu lahko postane jasno, da so se tudi nam, ki smo v osrčju Evrope, bližale spremembe.

Na slovenskih tleh so se v medvojnem času pojavile zahteve po avtonomiji, po dokončni ločitvi RKC od šolstva, po omejitvi njene moči in socialni revoluciji. Del prebivalstva se je tem idejam pridružil, drugi del, ki je zahteve odklanjal, pa je svaril pred komunistično nevarnostjo, ki bi utegnila škoditi državi kot taki. Ta odklanjanja in bojazen pred brezbožnim komunizmom so bila tako velika, da je v trenutku, ki je od slovenskega naroda terjal enotnost in složnost, v smislu gesla Liberté, égalité, fraternité, ou la mort!, prišlo do razkola med levimi in desnimi. Desni so za obrambo pred partizani ustanovili vaške straže, kar bi jim v slovenski zgodovini še nekako opravičili, vendar so kasneje stopili na stran okupatorja in se z njim, z ramo ob rami, bojevali proti svojim bratom – Slovencem.

Cilj moje diplomske naloge ni iskati niti sprave niti krivcev. Rad bi le predstavil povode in vzroke, ki so razdvojili slovenskega duha do skrajnosti.

2 Metodološki okvir

2.1 Identifikacija problema

Raziskovalni predmet diplomske naloge je ideološka razdelitev Slovencev med II. svetovno vojno. Preučiti želim delitve in razprtije, osnovane na ideoloških nasprotjih levih in desnih: ta so se oblikovala pred II. svetovno vojno, z njo dosegla vrelišče, se nato do slovenske osamosvojitve leta 1991 ohladila ter potem vnovično eskalirala, kar se v slovenskem strankarskem življenju vidi še danes. Pri raziskavi sem se osredotočil na obdobje pred II. svetovno vojno, vendar sem šel v primeru RKC še malo dlje v preteklost zaradi lažjega razumevanja samega problema.

2.2 Hipoteza

Na slovenskih tleh se je med II. svetovno vojno fronta odprla na treh ravneh – poleg boja proti okupatorju je potekala tudi revolucija in vzporedno z njo sta se odvijala kontrarevolucija in kolaboracija.

2.3 Struktura naloge

V uvodnem delu diplomske naloge bom podal razmislek o stanju RKC na slovenskih tleh pred II. svetovno vojno in kako sta njena miselnost ter usmerjenost, ki je bila v določeni meri diktirana s strani Vatikana, vplivali na slovensko ljudstvo in strankarsko razdeljenost. V nadaljevanju bom na kratko predstavil posameznike, ki so vplivali na potek ideoloških razhajanj slovenskega ljudstva; stranke, ki so delovale v takratnem času, kako so nastajale, se razhajale in se združevale ter ustanovljale legije. Zatem bom povzel nastanek in ideje fašizma, nacizma in komunizma.

V osrednjem delu sledi predstavitev začetka vojne, odziv ljudstva in RKC ter posledično nastanek OF in njene glavne teze. V sklopu tega poglavja bom predstavil ustanavljanje vaških straž, slovenskega domobranstva, kolaboracije in razkola, ki se je začel pojavljati znotraj RKC na Slovenskem. Sledi zaključek, potrditev oziroma ovržba tez in zaključna misel.

2.4 Metodološki razmislek

Pisanje diplomskega dela sem najprej začel z zbiranjem primarnih virov. V večini so dostopni v univerzitetni knjižnici, nekaj sem jih našel s pomočjo svetovnega spleta.

Po končanem prebiranju izbrane literature sem uporabil metodo analize in interpretacije sekundarnih virov. Zbrano literaturo sem najprej analiziral, nato pa njene segmente, pomembne za mojo nalogo, analitično združil v celoto. Zaradi narave naloge, ki je v prvi vrsti zgodovinsko obarvana, sem uporabil tudi zgodovinsko analizo.

Zaradi občutka, da mojemu delu nekaj manjka, sem uporabil še nestrukturiran intervju (dr. Janez Stanovnik), ki je s svojim razmišljanjem dodatno osvetlil in obogatil raziskovano temo. Težave, s katerimi sem se soočal, so bile pričakovane. Najprej se je pojavila pričakovana težava – premalo literature, ki bi se nanašala na točno določeno temo. Literatura, ki je bila na voljo, je v večini primerov odsevala stališče, s katerega je bila napisana, ali pa celo, da je avtor v knjigi trdil drugače, kot je v knjigi, ki jo je objavil nekaj let kasneje.

Svetovni splet mi je pomagal le toliko, da sem našel dokumente, ki so v splošnih knjižnicah težje dostopni – npr. enciklika *Divini redemptoris*.

Žal pa mnogi pomembni dokumenti, ki sem jih želel uporabiti v diplomski nalogi, niso dostopni ali so uničeni ali pa so še vedno v arhivih in varovani kot strogo zaupni.

3 Vzroki in posledice ideološkega neskladja

Stanje duha, ki je doživel svoj dokončni razkol z okupatorjevo zasedbo Slovenije, in ki je privedel do državljanskega razkola na t.i. desno in levo stran, je potrebno iskati ne v medvojnem obdobju temveč prej (Hribar 2005,70).

3.1 Slabljenje cerkvene moči v Evropi in njen ponovni vzpon

RKC je imela v fevdalizmu, vse do francoske revolucije »/.../ ekonomsko, politično, posvetno in duhovno moč oziroma prevlado nad vsemi porami življenja« (Hribar 2005, 70). Francoska revolucija je z novo miselnostjo razmere obrnila in RKC, ki je vladala in si podrejala tudi fevdalno oblast, je veliko moči izgubila. Revolucionarna gibanja po Evropi so uvedla demokratizacijo, s tem pa se je začela sekularizacija (Hribar 2005, 70).

»Za RKC sta bila sekularizacija in liberalizem nesprejemljiva« (Hribar 2005, 71), a se je kljub tej nesprejemljivosti ideja francoske revolucije, ki se je glasila Liberté, égalité, fraternité, ou la mort!, hitro širila. Pravic, ki so bile nekdanj vezane na rojstvo, ni bilo več – talent, pest, delo so bili edini faktorji, ki so imeli kaj veljave pri demokratih.

S tem, ko so bile RKC zanikane njene historične pravice, je začela »reakcijo proti socializmu« (Hribar 2005, 71). Politika RKC se je na slovenskih tleh zaostrovala. Ločiti je želela »/.../ prave katoličane, otroke luči, povsem poslušne Cerkvi, od nepravih, lažnivih otrok teme« (Hribar 2005, 71). Lažnivi otroci teme, ki so od Antikrista in oporekajo Cerkvi, so zato manj vredni (Hribar 2005, 74).

S papežem Pijem IX. je RKC po šoku, ki ga je doživela z idejami francoske revolucije, ponovno pridobivala na svoji moči (Hribar 2005, 70).

Februarja 1929 sta papež Pij XI. in Mussolini sklenila Lateranski sporazum, s katerim se je RKC tudi formalno povezala s fašističnim gibanjem. S cerkvenih prižnic so začeli odkrito povzdigovati fašizem in ljudi pripravljati na skorajšnje volitve, na katerih so zgolj z da ali ne odgovorili, ali podpirajo novo fašistično vlado. Papež je pred glasovanjem izdal papeško pismo, ki je bilo prebrano s prižnic in objavljeno v vseh časopisih. V njem je vernikom naročil, naj 24. marca 1929 obkrožijo da (Čede, 2007).

Adolf Hitler je 8. junija leta 1933, ko je prišel na oblast v Nemčiji, z Vatikanom podpisal konkordat, v katerem se je nacistična oblast zavezala, da bo spoštovala pravice rimskih katolikov ter jim omogočala izvajanje verskih dejavnosti. »V zahvalo je Vatikan podpiral nacionalna in totalitarna stališča nacistične Nemčije« (Das, 2007).

3.2 Divine redemptoris

Papeško encikliko oz. okrožnico Divini Redemptoris (Božanski Odrešenik) je objavil papež Pij XI., 19. marca 1937. Ta enciklika, ki je hkrati obsodba komunizma, je imela velik vpliv na slovenskih tleh med II. svetovno vojno, saj so jo nekateri interpretirali kot priročnik za boj proti komunizmu.

Enciklika ponazarja, kakšno nevarnost predstavljata boljše vizem in komunistični ateizem. Slednja sta s svojim pojavom vznemirila družbeni red in ogrozila temelje krščanske civilizacije. RKC ne more molčati in mora opozarjati na grožnjo, ki jo predstavljata komunizem in socializem, saj naj bi bila slednja v popolnem nasprotju z naravnim zakonom. Če bi bila slednja sprejeta, bi pomenila grožnjo celotni družbi.

Enciklika opozarja na porast teizma, hkrati pa obsoja sovražnike cerkve iz Moskve, ki usmerjajo boj proti krščansko usmerjenim. Enciklika opozarja na krutost in nehumanost, ki sta dve izmed komunističnih načel in taktik. Komunistični voditelji izkoriščajo tudi rasna nasprotovanja in politična nasprotovanja kot sredstva za širjenje komunizma. Enciklika opozarja na nevarnost pregona vere iz šolstva in na to, kako so revnejši lažji plen zavajanja komunistov. Potrebno je storiti vse, da se prepreči širjenje komunizma in da se družba prenovi po vzoru RKC (Papež Pij XI., 1937).

Slovensko cerkveno vodstvo je vsebino prve enciklike Vigilanti cura ob začetku vojne dobesedno prezrlo, druga – Divine redemptoris – pa je postala »/.../ ideološka osnova protikomunistične ideologije, ki se je razvijala v senci protikominternovskega pakta, na čelu katerega sta bila Hitler in Mussolini« (Stanovnik 2011, 48). Kot posledica cerkvene protikomunistične ideologije in prisposodob, ki jih je RKC namenila partizanom in OF (o katerih bom govoril v kasnejših poglavjih), se je izoblikovalo zelo enostavno načelo, ki se je glasilo, da ne more biti nobenega sodelovanja z brezbožnim komunizmom, torej tudi ne z OF.

Na tem mestu bi omenil še encikliko *Humani Generis Unitas*, s katero je papež Pij XI. obsodil rasizem in nasilen nacizem v Nemčiji. Papež te enciklike, ker je bil mnenja, da bi javna obsodba lahko zamajala mednarodno politiko, ni nikoli objavil (Coppa 1998).

4 Osebe

V tem poglavju bom na kratko opisal osebe, ki so pomembno vplivale na potek razdeljevanja slovenskega duha v predvojnem in medvojnem obdobju na naših tleh.

4.1 dr. Lovro Hacin

Bil je goreč nasprotnik komunizma in privrženec Hitlerjevega režima (Griesser 2007, 261). Na priporočilo Leona Rupnika je bil 22. septembra 1943 imenovan za policijskega upravnika Policijskega varnostnega zbora v Ljubljanski pokrajini. Pod njegovim poveljstvom so mučili ljudi. Mučenja je tudi sam naročal (Griesser 2007, 285). Pod pretvezo boja proti komunizmu so uradniki politične policije zapornike mučili, jih z ukazom pošiljali na prisilno delo ali zapirali v koncentracijska taborišča (Blumenwitz 2005, 104).

Leta 1946 je med sojenjem priznal da je med vojno »/.../ tako ovajal kot predajal pripadnike osvobodilnega gibanja italijanski policiji, tudi v času, ko ni opravljal nobene službe« (Griesser 2007, 281). Poleg tega je kvestorju Etoru Messani posredoval imena komunistov. Dejal je: »Smatram, da to ni bila izdaja, ker sem prepričan, da so komunisti sovražniki vsake človeške duše« (Griesser 2007, 281). Hacin je bil leta 1946 skupaj z Rupnikom obsojen na nečastno smrt z obešanjem (Blumenwitz 2005, 104).

4.2 dr. Janez Evangelist Krek

Dr. Krek je bil slovenski duhovnik, teolog, pisatelj, politik, sociolog in časnikar. Je eden izmed vidnejših in pomembnejših Slovencev v naši zgodovini. Z vizionarstvom in požrtvovalnim delom je skupaj s svojimi sodelavci postavil temelje slovenske demokratične civilne družbe (RKC 2007).

Dr. Krek je opozarjal slovenski narod, da je načelo ločitve cerkve od oblasti »/.../ parola, ki povzroča klerikalcem strah in trepet, čim se jo omeni /.../« (Slovenski narod 1907). Slovenski narod je seznanil s tem, da je papež sekularizacijo preklel in da »še ni dolgo temu, ko je bila na vseh shodih, ki so jih prirejali klerikalci, najvažnejša točka resolucija na korist posvetnemu gospostvu rimskega papeža« (Slovenski narod 1907)

Dr. Krek je bil za slovenski liberalizem slovenski Marks, ki želi »iz delavca napraviti nekakega političnega kričača, ki revež v družbi s hripavimi popi tuli proti napredni naši stranki« (Slovenski narod 1907).

»Pripraviti prebivalstvo za novi socialni red« (Slovenski narod 1907). To naj bi bilo nevarno. O Krekovih idejah je Narod zapisal, da so »revolucionarne v polnem pomenu te besede« (Slovenski narod 1907). Slovenski narod je opozarjal, da to, kar zastopa Krek, ni več »nedolžni krščanski socializem, to je že navadni rdeči socializem« (Slovenski narod 1907)

Kot pomemben politik tedanje osrednje stranke katoliškega političnega tabora – SLS, je dosegel, da je bila ta stranka ves čas svojega delovanja tudi socialno usmerjena, s čimer se je razlikovala od slovenske liberalne Narodno napredne stranke, ki je zagovarjala čisti liberalizem (in jugoslovanski centralizem). »Po drugi strani pa se je po zaslugi dr. Kreka stranka SLS od socialističnega in zlasti komunističnega tabora razlikovala, da je socialni čut vedno povezovala s krščanskim gledanjem na svet in računala na evolutivno spremembo družbenih odnosov« (NSi 2008). S Krekovo smrtjo je stranka SLS zgubila karizmatičnega voditelja in usmerjevalca svoje politike, kar se je še posebej pokazalo z izgubo orientacije v II. svetovni vojni.

4.3 dr. Marko Natlačen

Ban Natlačen je pripadal klerikalnemu krilu SLS (Kranjc in Kljakić 2006, 19). Kar se tiče delovanja, mu levica še danes očita kolaboracijo, prepustitev Ljubljane italijanskemu okupatorju in ovajanje sorojakov slednjemu. Očitajo mu mlačnost politike, nezavednost in otopelost. Desnica mu po drugi strani piše hvalospeve, postavlja spomenike in levico obtožuje ponarejanja zgodovinskih listin. Tako npr. Kovač (2006, 22) v svoji knjigi zapiše, da je Natlačen v takratnem obdobju deloval v skladu s takrat veljavnim vojnim pravom ob predaji oblasti in je skušal kot legitimni in legalni vodja čim bolj omiliti posledice ob italijanski okupaciji, VOS pa obtožuje njegovega zahrbtnega umora.

4.4 dr. Gregorij Rožman

Rožman je že pred vojno na osnovi okrožnice divine redemptoris svaril pred brezbožnim komunizmom. Komunizma ni odklanjal iz političnih, temveč iz verskih razlogov, saj naj bi bil po njegovem videnju komunizem brezbožen. Menil je, da je »/.../ komunizem nevarnejši od fašizma, nemara celo od nacionalsocializma« (Griesser 2007, 183 – 184).

Ob začetku vojne si je prizadeval, da bi slovensko ljudstvo brez škode prestalo okupacijo (Griesser 2007, 182), a je pri tem izbral vprašljivo taktiko, tako s svojim naslanjanjem na okupatorja, kot s svojimi izjavami. Tako ga je npr. skupina katoličanov v OF slovenskega naroda 9. junija 1941 iz ljubezni do Cerkve in slovenskega ljudstva prosila, naj spremeni svoja dejanja in naj nastopi zoper krivice, ki jih vrši okupacijska oblast. Vendar je Rožman svoja dejanja nadaljeval, kar priča njegova izjava Robottiju, ki je hranjena v ameriškem vojaškem arhivu:

Vi Italijani, imate v Ljubljani zaradi jezika, zaradi nezanesljivosti slovenskih uslužbencev, zaradi splošne dolžnosti molčečnosti, velike težave pri razkrivanju med dobrim in slabim. Natanko tako je. Prav! Mi katoličani izstopamo iz ravnodušnosti in Vam ponujamo, da Vam pri Vašem delu stojimo ob strani, s tem, da opravljamo delo, ki bi ga Vi težko opravljali, in Vam sami izročamo komuniste (Stanovnik 2011, 68).

Rožman je 30. septembra 1946 v odgovoru na obtožnico zapisal:

Domnevno sodelovanje (kolaboracija) je obstajalo v odkritem ideološkem odporu duhovnikov zoper brezbožni komunizem. Na podlagi odločnega nasprotja brezbožnega komunizma do krščanstva, ki izhaja iz bistva komunizma, ne more imeti noben katoliški duhovnik nobenega drugega stališča. V tem pa ne obstoji nobeno politično ali kakršno koli sodelovanje z okupatorjem (Čipić 2010, 381).

4.4 General Leon Rupnik

General Rupnik je bil že od samega začetka svojega delovanja goreč nasprotnik komunizma. Že pred vojno je v Kragujevcu leta 1938 vzbudil pozornost zaradi nekaterih nacionalsocialističnih pogledov. Pod italijansko okupacijo je postal ljubljanski župan in v

jeseni 1943 pod nemško okupacijo predsednik Ljubljanske pokrajine. Slavil je Hitlerja in obsodil tako židovstvo kot boljševizem (Griesser 2007, 91 – 92).

Iz njegovih pobud sta izvirala tako ustanovitev Protikomunistične slovenske milice in ustanovitev slovenskega domobranstva (Blumenwitz 2005, 104). Med kazenskim procesom, ki so mu ga po vojni, leta 1946, pripravili komunisti, je na vprašanje predsednika sodišča dr. Modica: »Ste bili oboževalec Hitlerja?« (Griesser 2007, 102), odrezavo vojaško odgovoril: »Ja, bil sem!« (Griesser 2007, 102). Po devetih dneh obravnave je bil 30. avgusta 1946 obsojen na smrt z ustrelitvijo (Blumenwitz 2005, 104).

5 Stranke

»Slovenci smo narod zamudnik, ker se najprej rodimo v politične stranke in šele potem v narod« (Grafenauer v Stanovnik 2011, 8).

Že v Kraljevini Jugoslaviji so bila opazna in prisotna politična nasprotja, ki so se razvnela predvsem med konservativno in močno klerikalno SLS ter liberalno stranko (Prunk 2002, 100). »Razbitje Jugoslavije /.../« (Mlakar 2003, 13) je bil glavni cilj nekaterih strank.

Liberalci so ustanovili Samostojno kmečko stranko, da bi spodnesli absolutno gospodarstvo katoliške SLS na podeželju, prav tako pa so liberalci med delavstvom ustanovili NSS. Liberalne stranke (meščanske stranke, stranke bogatih in izobraženih) so si prizadevale omejiti vpliv cerkve v državi, za modernejši kulturni pogled, svobodnjaško vzgojo in kulturo, niso pa si prizadevale za zaščito delavca in kmeta – bile so za kopičenje kapitala in s tem posredno družbene in politične moči (Baza Svarog).

SLS (klerikalci) in Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS – liberalci) sta pred vojno uradno zastopali Slovence v parlamentu. Komunistična partija je imela malo članov, kar je bila posledica prepovedi delovanja in izгона v ilegalo, a je bila dobro organizirana. Delavske stranke so imele majhno število članov in niso igrale pomembnejše vloge. Pred II. svetovno vojno so bile razlike med strankami in znotraj strank jasne, »/.../ ne samo zaradi obnove parlamentarizma, temveč tudi pod vplivom naraščajoče agresivnosti politike sil osi« (Godeša 2005, 36). Z začetkom vojne se najmočnejša slovenska stranka SLS in ostale desničarske meščanske stranke niso opredelile za oborožen ali kakršenkoli drug odpor proti okupatorju. Po nasvetu begunske vlade in cerkvenih krogov so se odločili za »/.../ taktično kolaboracijo« (Kranjc in Kljakić 2006, 19). Meščanske stranke so priznavale begunsko vlado z Dražo Mihailovićem kot vrhovnim poveljnikom ter si prizadevale za kontinuiteto Kraljevine Jugoslavije. V liberalnem taboru so zagovarjali narodno enotnost in temu ustrezno centralistično obliko državne ureditve (Prunk 2002, 100). Liberalizem je vztrajal na razločevanju med klerom in RKC – neposreden odnos vernika do Boga brez vmesnega člana (Hribar 2006, 73) – ter jo čim bolj omejiti v njenih pravicah (Prunk 2002, 100).

Nastale so tudi nove manjše liberalne stranke, med njimi tudi Samostojna demokratska stranka (SDS) (Griesser 2007, 26). Liberalci so bili s katoliške strani označeni z besedno zvezo »kužljivi in pogubni« (Hribar 2005, 74). Njih se je bilo potrebno ogibati. »Liberalec je očiten sovražnik z vtisnjenim znakom brezverstva na čelu. Teže pa je z liberalnim katoličanom ali katoliškim liberalcem, ki so verniki. Pa prav njih je treba izobčiti iz naroda kot občestva po načelu: kdor ni z nami je proti nam. Med katoliško resnico in liberalizmom ni sprave, ni miru! Non passumuss!« (Hribar 2005, 76 – 79).

Na predvečer II. svetovne vojne je prišlo do prvega povezovanja liberalnih strank. Mladinska napredna skupnost je bila združenje vseh tistih, ki se niso strinjali z delovanjem starega JNS. Liberalci so se ob pričetku vojne sprli ob vprašanju sodelovanja z italijanskim okupatorjem; mladi so se v nasprotju s starimi pripadniki liberalne struje uprli vsakršnemu sodelovanju z okupatorjem (Griesser 2007, 26). Tradicionalni politiki na Slovenskem so se zavedali potrebe po narodni sili, ki bi skupaj z zahodnimi zavezniki rešila državo pred komunizmom. K temu bi pripomogla tudi obnovitev delovanja Slovenske zaveze. Griesserjeva (2007, 104) v knjigi Razdvojeni narod zapiše, da je bilo osnovno načelo Slovenske zaveze: »/.../ nobenega sodelovanja z okupatorjem /.../«, ki je po italijanski okupaciji bolj ali manj zamrla. »Tako je v katoliškemu taboru najprej 21. junija 1944 prišlo do ustanovitve slovenskega ljudskega bloka, skupnega političnega foruma SLS, katoliške sredine. Straže in Katoliške akcije. Dogovorili so se, da bodo nastopali skupno, prenehali z medsebojnimi napadi in se tega držali do konca vojne. Ta odbor ni nikoli postal pomemben politični dejavnik« (Griesser 2007, 104).

»Glavna značilnost notranjepolitičnega življenja je bil boj med klerikalci in liberalci, oboji skupaj pa niso marali socialistov in komunistov, ki so bili narodna politična manjšina. In namesto da bi se povezovali, so se najhuje sovražili in medsebojno blatili« (Baza Svarog).

5.0.1 Sokoli

Bili so liberalci, ki niso hoteli pristopiti k OF in so ustanovili Sokolsko legijo, ki si je prizadevala za obnovitev Jugoslavije (Blumenwitz 2005, 100). Bili so predvsem antiklerikalno usmerjeni narodni demokrati. Zanje, pripadnike meščanske družbene ureditve, je bil narodno-osvobodilni boj enostavno narodna revolucija. Bili so izrazito protinemško usmerjeni in so se zavzemali za narodno vzgojo, ločitev Cerkev od šolstva in se navduševali

za Jugoslavijo. Dr. Prunk (2005, 125) jih poimenuje za narodne patriote, ki so med prvimi začeli organizirati protiokupatorski odpor.

5.1 SLS

Katoliška narodna stranka se je leta 1905 preimenovala v SLS (Arnes). SLS je bila v večini kmečka stranka, ki je v manjši meri vsebovala tudi pripadnike meščanstva in delavstva (Baza Svarog). »SLS se je že v ogrski monarhiji zavzemala za narodne in politične pravice Slovencev, v Jugoslaviji pa za enakopravnost treh narodov« (Griesser 2007, 21).

Slovenci smo imeli pred vojno v Jugoslaviji samo eno popolno stranko in to je bila SLS, katere cilj je bila široka slovenska avtonomija (Arnež 2002, 70). V tistem času najmočnejša stranka je zagovarjala program, ki se je močno naslanjal na katoliško vero. SLS si je prizadevala za slovensko avtonomijo (Čepić 1979, 631), s čimer si je pridobila moč, kakršno je imela pred I. svetovno vojno in jo v večini ohranila vse do razpada Kraljevine Jugoslavije leta 1941 (Prunk 2002, 102). Med drugim se je SLS zavzemala za zaščito kmeta, podpirala kmečko združništvo, manjše kmečke davke kot tudi za zaščito delavstva in žensko volilno pravico ter branila RKC in njene pravice (Prunk 2002, 100). Zavzemala se je za tradicionalne konservativne ideje kulturne vrednote, za večjo vlogo cerkve v državi, šoli in kulturi (Baza Svarog).

Z letom 1929 je bila SLS prepovedana. Več protirežimsko naravnanih profesorjev in urednikov je končalo na cesti. Takrat se s profesorjem Tomcem, profesorjem Žitkom in dr. Karlom Capudrom začne razvijati KA, saj so slednji vse svoje moči usmerili vanjo. Pod vodstvom Antona Korošca je SLS leta 1932 v časopisu *Il Piccolo* v Trstu (31. januar 1932) izdala deklaracijo, imenovano Ljubljanske punktacije. V deklaraciji so poudarili, da je slovensko ljudstvo razdeljeno na ozemlja štirih držav (Jugoslavije, Italije, Avstrije in Madžarske), ter zahtevali spojitev teh delov v celoto, v eno politično telo, da se bo narod lahko »ohranil in razvijal dalje« (Griesser 2007, 22 – 23). Zahtevali so federativno preureditev Kraljevine Jugoslavije in ustanovitev Zedinjene Slovenije. Državni vrh je na punktacije odgovoril s sodnim preganjanjem pristašev SLS. Skupina duhovnikov pod vodstvom kranjskega dekana Matije Škerbca je bila leta 1933 obsojena na zaporne kazni, Korošec pa je bil poslan v konfinacijo (Griesser 2007, 22 – 23).

Koroščeva smrt leta 1940 je za SLS pomenila hud udarec. Nasledil ga je dr. Fran Kulovec, ki pa je izgubil življenje ob nemškem bombardiranju Beograda, aprila 1941. Tako je stranka v času, ko bi potrebovala sposobnega voditelja, ostala brez vodstva, vse do novembra 1942, ko je vodenje stranke prevzel Krek (Arnež 2002, 46). Pod pritiskom III. rajha je uvedla nekaj protijudovskih ukrepov (Godeša 2005, 36). Študentje SLS, ki so bili člani kluba Zarja so na univerzi sodelovali s komunisti. Od širšega vodstva SLS je izstopal dekan Karel Škulj, ki je, v nasprotju z drugimi, po vsej sili hotel tudi javno podpreti generala Rupnika in domobranstvo (Mlakar 2003, 381).

5.1.1 Slovenska legija

29. maja 1941 je slovenska ljudska stranka v Ljubljani ustanovila Slovensko legijo, ki si je prizadevala za osvoboditev Slovenije (Blumenwitz 2005, 100) in se bojevala zoper NOG (Saje 2008, 145). Slovenska legija je bila posebna tajna vojaška organizacija, ki je bila pravzaprav le obnovljena Slovenska legija, ki jo je ob jugoslovanskem razpadu ustanovil dr. Natlačen z Varnostnim svetom (Blumenwitz 2005, 100).

Njihova prisega:

Jaz N.N. prisegam, pri Vsemogočnem Bogu, da bom od danes dalje zvest član Slovenske legije, katere namen mi je znan, da se bom boril in delal po svojih močeh v njenem okviru in po njenem programu. Za svobodo in samostojnost slovenskega naroda, da bom navodila, naročila in povelja vedno točno izvrševal, da ne bom nikoli izdal njenih tajnosti, njenega obstoja, njenega dela in njenih članov. Zavedam se, da me čaka božja kazen in maščevanje naroda, če bi to prisego prelomil. Tako mi Bog pomagaj! (Saje 2008, 146).

Slovenska legija je bila maloštevilna, a zaradi »fanatičnih članov« (Saje 2008, 166) nevarna. Sestavljali so jo predvsem člani KA, voditelji t.i. fantovskih odsekov, cerkvenih prosvetnih društev in verskih organizacij (Saje 2008, 147). Slovenska legija je kot prva vstopila v MVAC in postala hrbtenica vaških straž. »Dobila je v njih večino« (Saje 2008, 166).

5.2 Krščanski socialisti

V prvih letih po ustanovitvi jugoslovanske države (1. december 1918) so trdno podpirali stranko SLS. Znotraj stranke krščanskih socialistov je med obema svetovnjima vojnoma začelo prihajati do nesoglasij in se je del stranke začel oddaljevati od glavnega toka stranke (Griesser 2007, 24). Levi krščanski socialisti so zastopali povsem drugačna stališča kot SLS in so se začeli nagibati k sodelovanju s socialisti. Vedno bolj so se zavzemali za prenovo Cerkve in poudarjali marksistično načelo o razrednem boju.

Usmerjenost in miselnost stranke SLS je tako pripeljala do ostrih sporov s protikomunističnim taborom, ki so se zaostriili po objavi članka Edvarda Kocbeka z naslovom Premišljanje o Španiji, ki je bil objavljen v reviji Dom in svet (1937). Vsebina članka je privedla do sporov med predstavniki Straže in t.i. naprednjaki – Zarjo. Kocbek in nekaj urednikov revije Dom in Svet je nato ustanovilo nov časopis Dejanje, okrog katerega je nastala skupina levo usmerjenih katoliških intelektualcev, ki je bila za OF in je ob nastopu vojne večinoma odšla v partizane. Kot posledica spora je bila tudi odcepitev levo usmerjene Zarje pozimi 1937/38 od Akademske zveze in posledično pričetek njenega sodelovanja s t.i. naprednimi akademiki komunistične in liberalne usmeritve.

Predstavniki krščanskih socialistov Edvard Kocbek je ob podpisu Dolomitske izjave izjavil, da krščanski socialisti »nimajo nezdrave želje po oblasti« (Stanovnik 2011) in se pridružujejo OF zaradi obrambe pred okupatorjem, rešitve pred »notranjim suženjstvom« (Stanovnik 2011) in vse hujšimi notranjimi napetostmi, obenem pa sprejemajo tudi družbeno razredno revolucijo, ki se izvaja skozi NOB. Dejal je, da »/.../ komunizem ni le družbeno politično gibanje, ampak zelo močna ideologija z mnogimi voluntarističnimi elementi« (Prunk 2005, 129 – 130). Dr. Anton Korošec: »Hočemo postati samosvoj narod in se nočemo posrbiti ne pohrvatiti. Hočemo slovensko kulturo, svoje slovensko gospodarstvo /.../« (Čepić 1979, 636). »Pristašev krščanskega socializma je bilo več kot komunizma« (Griesser 2007, 156).

5.3 Jugoslovanska nacionalna stranka

JNS se je ob ustanovitvi leta 1932 imenovala Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija – JRKD, ki se je leto kasneje preimenovala v JNS in je bila stranka jugoslovanskih liberalcev. JNS si je prizadeval za enovit narod, za spojitev treh ljudstev v eno – zavzemali so se za centralistično unitaristično ureditev (Griesser 2007, 25). S tem zavzemanjem srbskega vodstva je v stranki prišlo do razhajanj, saj so si njeni slovenski člani v domovini prizadevali za federativno ureditev Jugoslavije (Arnež 2002, 70).

5.4 Jugoslovanska demokratska stranka

JDS (Slovenska liberalna stranka) je bila zagovornica unitarizma in centralizma (Prunk 2005, 100). Zahtevali so enotno državo in izključevali federalizem (Čepić 1979, 631). Močno so nasprotovali in odklanjali tako boljševizem kot komuniste in zagovarjali idejo, da »/.../ ne sme biti delodajalec uničen samo zato, da se uvede diktatura proletariata« (Perovšek 2005, 124–134).

Posledično so branili načelo zasebne lastnine in zavračali družbeni nauk, ki sta ga oblikovala Karl Marx in Friedrich Engels. Ta družbeni sistem naj bi bil po njihovem mnenju zgrešen in velika zmota, ki mu sledijo tudi slovenski komunisti, »/.../ katerih glavna bolečina je razlastiti posedujoči razred in odpraviti meščansko družbo. Da se to doseže, hočejo imeti revolucijo čez noč, in sicer po ruskem vzoru« (Perovšek 2005, 124–134). V stranki so bili prepričani, da komunizem na slovenskih tleh ne bo uspel. Trn v peti so jim bili tako navadni kot katoliški komunisti (Perovšek 2005, 124–134).

Na pobudo JDS je leta 1922 nastala ORJUNA (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov), ki je prav tako zagovarjala en narod (Perovšek 2005, 124–134).

5.5 Komunistična partija Jugoslavije

Socialistična stranka (SSJ) je bila ustanovljena v aprilu leta 1919 v Beogradu. V juniju leta 1920 se je v Vukovarju od nje odcepilo njeno levičarsko krilo in si nadelo ime KPJ. KPJ je svoj cilj zapisala v svojem Statutu leta 1920: »/.../ s pomočjo nepopustljive razredne borbe in z diktaturo proletariata izvrši popolno osvoboditev delavskega razreda in vseh zatiranih slojev delavskega ljudstva z vzpostavitvijo komunistične ureditve namesto kapitalistične« (Šturm 2005, 102).

KPJ je bila s sklepom ministrskega sveta, ki se je odvijal v noči med 29. in 30. decembrom 1920, prepovedana. KPJ so prepovedali z utemeljitvijo, da naj bi pripravljala državni prevrat, zaradi nameravanega napada na regenta Aleksandra in končno zaradi uboja ministra Draškovića leta 1920. Z Obznano, z dne 2. avgusta 1921, je bila tako prepovedana vsaka komunistična dejavnost, komunističnim poslancem pa so bili odvzeti mandati. Odtlej je KPJ delovala ilegalno (Griesser 2007, 27).

5.5.1 Komunistična stranka Slovenije

Iz strahu pred širjenjem nacizma in fašizma je Kominterneta v letih 1934-35 spremenila svojo taktiko in usmerjenost na propagando z delavske revolucije na branjenje meščanske demokracije pred fašizmom. Opustili so revolucionarni besednjak in ga nadomestili z demokratičnim.

KPS je bila kot samostojna sekcija KPJ ustanovljena pod vodstvom Edvarda Kardelja 18. aprila 1937 na Čebinah. Na čebinskem zgodovinskem kongresu so sprejeli Manifest, ki je postal program boja in akcijsko vodilo za delo komunistov in vseh demokratičnih sil slovenskega naroda v vseh kasnejših letih boja in revolucije, zlasti pa v OF slovenskega naroda v času NOV (Dogovori, 1977). Tam so izdali razglas. Stranka je bila dejanski pobudnik in od samega začetka hegemon OF, slovenski komunisti pa so bili ves čas OF čvrsto vpeti v KPJ in so izpolnjevali vse njene strateške, idejne in politične direktive (Prunk 2005, 128). Komunisti so si vseskozi prizadevali, da bi v OF preprečili pomemben vpliv katoliške strani (Griesser 2007, 137).

Za komunistično stranko je bila odločitev za oborožen boj proti okupatorju bistveni element v strategiji doseganja cilja socialne revolucije prek NOB, oziroma odločnega oboroženega upora proti okupatorju (Stanovnik 2011, 30).

5.5.1.1 Manifest

V Manifestu opozarjajo na nevarnost, ki preti slovenskemu narodu kot še nikoli poprej. Svarijo pred fašističnimi hujskači Hitlerjeve Nemčije in nevarnostjo nemške imperialistične težnje *Drang nach Osten* («*.../ avstrijsko nemška politika, ki je določala usmeritev nemške ekspanzije v tri smeri: čez Češko in Galicijo proti Rusiji, preko Bosne in Srbije na Solun in dalje proti Bljižnjemu vzhodu in Indiji, po slovenskem ozemlje pa na Trst in Jadransko morje*» (Baza Svarog). Opozarjajo na strateški položaj Slovenije, saj je slednja ena izmed tistih dežel, preko katere nameravajo fašistični roparji stegovati svoje roke.

*S sestavkom *.../ nevarnost, ki preti slovenskemu narodu, se je posebno povečala z nemško-italijansko pogodbo. Zveze med obema fašističnima priganjačema postajajo vse tesnejše. Italijanski fašizem pa je stari zakleti sovražnik slovenskega naroda in si prizadeva popolnoma iztrebiti slovensko narodno manjšino v Italiji. Ista usoda čaka tudi ostale Slovence, ki bi pripadli pri poravnavanju medsebojnih računov med fašistično bratovščino nenasitnemu italijanskemu fašizmu .../**

(Komunistični manifest 1937) izrazijo pristno bojazen in željo po ohranitvi slovenskega ljudstva, njegove kulture in jezika.

Izrazijo tudi nezadovoljstvo z vlado Stojadinovič – Korošec, saj slednja ščiti le velesrbsko nadvlado in pušča odprte roke fašizmu, «*.../ najhujšemu sovražniku svobode vseh narodov Jugoslavije*» (Rtvslo 2007). Izpostavijo potrebo po demokratičnih svoboščinah, po svobodi združevanja, govora in tiska. V Manifestu Korošca obtožujejo drobtiničarske politike in mu očitajo, «*.../ da v najtežjih časih izpostavlja slovenski narod popolnemu uničenju*» (Rtvslo 2007). Od slovenskega ljudstva pričakujejo enotnost, složnost glede vprašanja o obstoju slovenskega naroda in na pleča slovenskega delavstva polagajo odgovornost združitve vseh sil slovenskega naroda za enoten nastop proti naklepom fašizma. Zato daje Komunistična stranka Slovenije vse svoje sile slovenskemu ljudstvu ter izraža svojo neomajno zvestobo slovenskemu narodu (Rtvslo 2007).

5.6 Samostojna kmečka stranka

Samostojna kmetijska stranka je nastala kot odgovor liberalno usmerjenih pripadnikov kmečkega sloja, ki se niso v celoti strinjali z idejami liberalne buržoazije in so hkrati ostro zavračali klerikalno stranko (Prunk 2002, 101).

5.7 Slovenska socialdemokratska stranka

Slovenska socialdemokratska stranka se je v 20. letih 20. stoletja razcepila na desnico in levico. Levica je ustanovila Delavsko socialistično stranko, ki se je kasneje pridružila Socialistični delavski stranki Jugoslavije. Ta se je junija 1920 preimenovala v KP Jugoslavije ter sprejela boljševiški politični in socialni program (Prunk 2002, 101). Desnica je vstopila v skupno Socialistično stranko Jugoslavije leta 1921 in je v njej ostala vse do šestojanuarske diktature (Prunk 2002, 102).

6 Totalitarizmi, ki so trčili na slovenskih tleh

Janez Arnež (2002, 151) slikovito opiše komunizem in nacizem: »Osnovna zmeta slovenske mladine je bila v mišljenju, da so bili nacisti ideološki nasprotniki komunizma. Komunizem in nacizem sta bili le dve konkurenčni totalitarni ideologiji, ki sta imeli veliko stičnih točk v ideologiji, še veliko več pa v praksi« (Arnež 2002, 151). S to mislijo se ne morem strinjati že zaradi nacistične protijudovske usmerjenosti in večvrednosti arijske rase. Strinjam se s trditvijo, da sta obe ideologiji totalitaristični, ki sta vzplamteli iz delavskih množic, vendar je vsebina programov različna.

6.1 Boljševizem

20. stoletje, stoletje vojn in revolucij, je usodno zaznamovalboljševizem kot oblika totalitarizma (Jančar 1998, 24). Po besedah Ivana Rejca (2002, 10): »boljševizem ni eno izmed svetovnih vprašanj, je edino svetovno vprašanje«.

6.1.1 Komunizem

Slovenija je komunizem doživljala zelo intenzivno (Repe 2003, 19). »Pripadnike komunizma je vse odklanjalo. Liberalni, bogati veljaki, ker so se tresli za svoje kapitale, katoličani iz svetonazorskih razlogov, socialisti in krščanski socialci, ker se niso strinjali s socialistično radikalno preobrazbo državnega gospodarstva« (Finžgar 1957, 396–397). Komunisti so s pomočjo ideologij leninizma in marksizma razlagali cilje revolucije ter trdili, da njihova dejanja vodijo k temu cilju (Jančar 1998, 25).

6.2 Fašizem

Termin fašizem izvira iz simbola liktorskega snopa (fascis), ki je »/.../ znova prišel v modo s francosko in ameriško revolucijo« (Gentile 2010, 20). Začetki fašizma izvirajo v 19. stoletju, v času krize in preobrazbe italijanskega ljudstva, ko se je država s pomočjo industrializacije začela modernizirati.

Možnost za rojstvo in uspeh fašizma so ustvarili svetovni spopad in gospodarski, družbeni, politični, kulturni in moralni pretresi, ki jih je izzvala vojna in ki so silovito

pospešili preobrazbo družbe in krizo liberalne države ter tako na desni kot na levi vzbudili nove protiliberalne in protiparlamentarne sile, ki so v vojnih izkušnjah in boljševiški revoluciji našle nove zglede in organizacije in političnega boja. Te nove sile so bile glavne pobudnice dokončnega propada parlamentarnega režima (Gentile 2010, 20).

Fašizem je bil v obdobju po I. svetovni vojni nov, sodoben »/.../ politični, nacionalistični in revolucionarni, antiliberalni in antimarksistični pojav, organiziran v stranki milici /.../« (Gentile 2010, 13), ki je nastala prvotno iz gibanja v antistranko z namenom organizacije bivših vojakov zunaj tradicionalnih strank,

/.../ s totalitarno politično in državno zasnovo, z aktivistično in antiteoretično, možato in antihedonistično ideologijo, utemeljeno na mitih in posvečeno v laično religijo, ki potrjuje absolutno prednost nacije, v smislu organske, etnično homogene skupnosti, hierarhično organizirane v korporativni državi, z bojevitimi nagnjenji do politične mogočnosti in osvajalske moči, ki cilja na ustanovitev novega reda in nove civilizacije (Gentile 2010, 13).

Fašizem se je rodil v prevratnih razmerah, v katerih se je znašla Evropa neposredno po I. svetovni vojni. Na eni strani je bil strahovit pritisk revolucionarnih delavskih množic, ki so sicer odložile orožje, a jih je hkrati močno navdihovala in hrabrila ruska revolucija. Na drugi strani smo imeli meščanstvo, ki se je oklepalo demokracije, katere mehanizmi vladavine so bili močno omejeni. V takih razmerah se je fašizem rodil najprej v Italiji, kjer je gradil deloma na socialni demagogiji socialistične predhodnice, deloma pa na nacionalističnem avtoritarizmu, ki je izhajal iz kritike nemoči in nefunkcionalnosti demokracije. Iz podobnih korenin je pognal tudi nemški hitlerjanski nacizem, ki je posnemal italijanski fašizem, dodal pa mu je še rasizem in močno noto revizionizma mirovne pogodbe, ki je prizadela Nemčijo in zaostrovala pogoje gospodarske obnove. Zahodne demokracije so poskušale položaj obvladovati in umirjati ob pomoči Društva narodov, toda neuspešno, ker sta nacifašistični sili organizacijo zapustili. Kominterneta kot tretja sila v Evropi je skušala obvladovati razmere s strategijo ljudskih front in to ji je v Franciji deloma tudi uspelo, v Španiji pa je vojska izvedla revolucionarni udar, ki je pripeljal do državljanske vojne, ki je bila predigra II. svetovne vojne (Stanovnik 2011, 47).

6.3 Nacizem

Nacizem oz. nacionalsocializem je bil »/.../ otrok krize, ki je bil spočet v začetnih letih weimarske republike, ki sta jo zaznamovala revolucija in protirevolucija« (Thamer 2009, 21). Ideje nacionalsocializma »izvirajo iz Fichtejevega nacionalnega socializma, iz Nietzschejevega nauka o volji po oblasti, iz germanskega verovanja v usodo« (Meysels 1988, 9), iz rasnih teorij Gobineauja in Chamberlaina, iz Mendlovega nauka o dednosti, iz Treitschkejeve ideje o avtoritarni državi in iz nauka o zemljepisni pogojenosti politike glede na življenjski prostor (Meysels 1988, 9).

Ideje o absolutizaciji državne oblasti, vera v »gospodovalno poslanstvo arijcev« (Cajnko 2005, 29), sovraštvo do Slovanov in Židov, zaničevanje demokracije, princip vodje, »novi red in nova morala, Lebensraum« (Cajnko 2005, 30), katerih se je goreče oklepal Hitler, izvirajo večinoma iz idej nemških mislecev 19. stoletja, »/.../ ki so nemško duhovno življenje vklenili in tako pomagali ustvariti psihološke pogoje in idejno usmeritev Hitlerjeve nacistične politike«.

Na Hitlerjev nacizem sta pomembno vplivala tudi dva »nenemška misleca« (Cajnko 2005, 31), in sicer francoski pisatelj in diplomat Joseph Arthur de Gobineau in Anglež Houston Stewart Chamberlain. Za oba avtorja je bila ključnega pomena rasa, saj naj bi »/.../ rasno vprašanje prevladovalo nad vsemi vprašanji zgodovine« (Cajnko 2005, 29–32). Hitler je svoje misli in razmišljanja, ki so bila do kapitulacije Nemčije (za nekatere pa še danes) vodilo nemškega nacizma oz. nacionalsocializma, strnil v svoji knjigi Mein Kampf.

Nacionalsocializem na koncu ni bil ne »/.../ nacionalen ne socialističen. Narod, ali kar so za narod imeli, je zdrobljen ležal na tleh kakor še nikoli v svoji zgodovini, nabuhli socializem pa se je izkazal, da je le za despotsko voditeljsko načelo prirejen fenomen oblasti in nasilja« (Meysels 1988, 9–11). Komunizem je gradil na Marxu, Engelsu in Leninu. Nacionalsocializem pa se ne more sklicevati na enakovredne očete. »Njegova filozofija je izrodek šušmarjev« (Meysels 1988, 9–11).

7 Obdobje pred II. svetovno vojno

Ob koncu 19. stoletja je slovenske narodne elite, politične in kulturne, preveval strah pred germanizacijskim pritiskom. V njih se je ustvarila predstava, da lahko temu pritisku kljubujejo le z narodno politično avtonomno Zedinjeno Slovenijo. Vanjo bi bile zajete vse dežele, ki jih je večinsko naseljeval slovenski narod, razmejene od Nemcev in Italijanov po jasno vidnih etničnih mejah, ki so se izoblikovale od časa načrtnega potujčevanja slovenskega ozemlja do nastopa imperializma (Prunk 2002, 82).

Kmalu po koncu I. svetovne vojne, s čimer je bila umetno ustvarjena Jugoslavija s strani sil Antante ter Kraljevine Srbije in jugoslovanskega odbora v begunstvu, in sicer na osnovi 14. točke Woodrowa Wilsona (Griesser 2007, 15), je obveljalo prepričanje, da se bo komunizem razširil tako po Evropi kot po svetu (Repe 2003, 19). V medvojnem obdobju se je pojavila ideološka razklanost med cerkvenimi krogi z organizacijo Katoliške akcije (Mladci Kristusa kralja in Straže v viharju) in demokratičnimi domoljubi, ki so opozarjali predvsem na nacionalno ogroženost zaradi hitlerjanskega nacizma, zlasti po anšlusu Avstrije in Mussolinijevega fašizma, »/.../ še posebej po njegovi imperialistični avanturi v Abesiniji in Severni Afriki, ter po njuni angažiranosti v španski državljanski vojni« (Stanovnik 2011). Kot odgovor fašističnemu raznarodovanju, ki se je pričel s povzpetjem Mussolinija na oblast in razpustom parlamenta leta 1926, je radikalna mladina od sredine 20. let 20. stoletja ustanavljala ilegalne organizacije (Borba, TIGR), ki so opravile veliko akcij zoper fašizem in »/.../ zbujali upanje v priključitev k Jugoslaviji. To je bil prvi oboroženi protifašizem v Evropi, fašistični režim je proti njemu nastopal z drastičnimi kaznimi« (Prunk 2002, 117–118) Znan je prvi tržaški proces – bazoviški – na katerem so leta 1930 obsodili in kasneje na Bazovici ustrelili štiri Slovence (Prunk 2002, 117–118).

»Leta 1940 so fašisti izvedli obsežne aretacije slovenskih nacionalistov, krščanskih aktivistov in komunistov ter jim na II. tržaškem procesu leta 1941 izrekle visoke kazni, med temi pet smrtnih« (Prunk 2002, 117). Jugoslavija je imela v medvojnem obdobju »/.../ mnogonacionalno sestavo in mnoga nerešena nacionalna vprašanja, precejšnje socialne, politične in seveda nacionalne napetosti« (Mlakar 2003, 13) in slednjih ni bila sposobna obvladovati. Na slovenskih tleh so politično negotovost stopnjevali privrženci, ki so bili prosrbsko – jugoslovansko usmerjeni (Arnež 2002, 70).

Pomemben vpliv na politično življenje je imelo študentsko gibanje. Takšna organizacija študentov je zaživela tudi na novoustanovljeni Ljubljanski univerzi. Kmalu so ustanovili društva: svobodomiselno-liberalno (Triglav, Jadran), katoliško (Danica, Zarja) in marksistično (Blok levih, Klub študentov marksistov). Leta 1923 se jim je pridružil še Klub krščansko socialističnih študentov Borba, nekaj pozneje Klub privržencev Slovenske kmetijske stranke Njiva; v 30. letih so nastajali novi klubi (Mladi Triglav, Straža, Slovenski klub) ali pa so stari (Zarja) spremenili politično usmeritev. Politično so se spopadali na podlagi svojih ideološko-političnih usmeritev. Zato velja za študentsko gibanje ocena, da se je v njem odlikavalo splošno politično življenje v Sloveniji (Prunk, stran 114–115).

7.1 Vloga in pomen Cerkve na slovenskih tleh pred II. svetovno vojno

Duhovnik Ivan Rejec je v svoji knjigi z naslovom *Leto 1920* opozoril na besede pisatelja Dimitrija Merežkovskega:

Verstvo je v najpopolnejšem pomenu vez, ki druži posameznika v družbo. Raztrgaj to vez, pa se družba razkropi in to prej skupno telo postane mrtva masa... Vera je stvar javnosti, brezverstvo stvar posameznika» (Rejec 2002, 145). Prepričan je bil, da je »prvi dolg duhovnikov do njihovih vernikov varstvo in obramba verske resnice in gojitev ljubezni do Cerkve (Rejec 2002, 12).

S tem, ko je Benito Mussolini leta 1926 razpustil vse politične stranke v državi, je bila Slovencem povzročena velika škoda. Slovencem je ostala samo RKC, v kateri se je še vedno uporabljal slovenski jezik, slovenski duhovniki pa so imeli »pomembno konspirativno delo« (Prunk 2002, 118). Preko njih in njihove organizacije Zbora svečnikov svetega Pavla se je ohranjala krščansko-socialna struja, ki se je med drugim posvetila tudi »/.../ narodno vzgojnemu delu« (Prunk 2002, 118). Italijanska oblast je v duhovnikih upravičeno videla zadnjo oviro pred dokončno asimilacijo prebivalstva. Kljub strogemu nadzoru organizacije niso nikoli odkrili. »Skupni cilj Krščansko socialne politične organizacije in Zbora svečnikov svetega Pavla je bil priključitev k Jugoslaviji« (Prunk 2002, 118).

Slovenski duhovniki so zelo pripomogli k ohranitvi slovenskega jezika na Primorskem kljub hudim fašističnim pritiskom. Podpirali so narodno zavest, širili slovenske knjige, časopise in

pesmi. »Cerkev je (v obdobju med vojnama) postala učilnica slovenščine« (Griesser 2005, 24).

RKC je pri nas nedvoumno podpirala SLS. »Mnogi duhovniki so bili njeni najbolj vneti aktivisti, čeprav je en člen ustave prepovedoval izrabljanje prižnice za politično propagando« (Prunk 2002, 13). Za povračilo je bila RKC deležna prizadevanje SLS za njene pravice in privilegije, ki so bili občasno tudi zakonsko urejeni. Občasni veliki katoliški shodi in zborovanja so bili jasen prikaz cerkvene moči na Slovenskem in so bili obenem tudi največja ljudska zborovanja na naših tleh (Prunk 2002, 13). Položaj RKC je bil na naših tleh najbolj ogrožen leta 1933, ko je bila SLS v opoziciji. RKC je v predvojnem obdobju svoj vpliv združevala v Katoliški akciji, ki se je predvsem v ljubljanski škofiji »/.../ zavzemala za aktivizacijo bojevitega, avtoritarnega katolištva« (Prunk 2002, 114).

Na slovenskih tleh je bil najzvestejši služabnik RKC dr. Anton Mahnič (Hribar 2005, 70). Kocbek je s svojim delom Premišljevanje o Španiji (1937) prišel v oster spor s cerkvenimi krogi v Ljubljanski škofiji. Svoje gledanje je izrazil takole: »Krščanstvo hočemo osvoboditi varuštva družbenih in političnih sil, zrušiti hočemo cezarpapistično avtoriteto katolištva na Slovenskem, napraviti iz duhovnika in vernikov zgolj evangelijske vernike ter jim dati svobodo do izpovedovanja« (Kocbek 1980, 141).

8 Vojna

»Postalo je jasno, da je naša največja politična napaka v zadnjih dvajsetih letih, odkar sodelujemo v narodni državi, ta, da se nismo pravočasno in v vsem obsegu zavedali dejstva, da smo sosedje ogromnega nemškega telesa« (Kocbek 1980, 22).

Na veliko presenečenje vseh komunistov sta Stalin in Hitler 23. avgusta 1939 podpisala pakt o nenapadanju. Zavržjo tega podpisa so bili jugoslovanski komunisti ob nemškem napadu na Jugoslavijo zbegani, saj so bili tudi sami del Kominterne. Komunisti ob začetku vojne leta 1941 (še) niso bili upoštevanja vredna politična sila (Griesser 2007, 28–29). Ob okupaciji slovenskega ozemlja je bilo jasno, da slovenskega imena na kartah, kjer so zavojevalci risali nove meje, ni bilo mogoče zaslediti (Dolinar 2011, 180–185). Položaj Slovenije kot dežele je bil izredno zapleten, saj so jo okupirale kar štiri sile (Italija, Nemčija, Madžarska in NDH), ki pa so imele vse bolj ali manj enoten cilj – slovenski narod etnično uničiti (Blumenwitz 2005, 16). Izbris Slovencev kot nacije, narodne skupnosti, so nekateri okupatorji načrtovali kratkoročno, Italijani pa v nekoliko daljšem obdobju. Takoj ob nastopu okupacije se je začelo preganjanje Slovencev, sploh na območjih, ki so bila pod nemškim režimom. Ti so takoj pričeli z raznarodovalno politiko – ponemčili so imena, urade in šole ter tako »/.../ zbrisali vsako sled slovenstva« (Dolinar 2011, 180–185). Nemci so od samega začetka dali vedeti, da slovenskega naroda ne priznavajo in da hočejo vse njegove ostanke ponemčiti (Arnež 2002, 34). Ta namera je bila tudi javno in jasno izražena, ko je Hitler ob prihodu v Maribor 26. maja 1941 novoimenovanemu gaulajterju Uiberreiterju ukazal: »Napravite mi to deželo zopet nemško!« (Stanovnik 2011, 15). S tem stavkom je bila izrečena smrtna obsodba slovenskemu narodu in okupacijske oblasti so takoj pričele z izvrševanjem ukaza (Stanovnik 2011, 15).

Na Štajerskem in Gorenjskem so nacistični okupatorji s civilnim prebivalstvom ravnali z vso okrutnostjo ter izvajali totalno vojno. Takoj je bilo izgnanih 250 katoliških duhovnikov (Stanovnik 2011, 38). Poleg katoliških duhovnikov so izgnali tudi izobražence. Slednji so bili po oceni Službe državne varnosti (Reichssicherhertshauptamt) nosilci slovenske narodne misli in so imeli velik vpliv med ljudstvom (Griesser 2007, 35).

8.1 Za ali proti okupaciji

Slovensko prebivalstvo je nemško okupacijo v večini odklanjalo. »Pozdravila jo je le nemška manjšina na Štajerskem, v Mežiški dolini in na Kočevskem ter madžarska v Prekmurju« (Prunk 2002, 137). Na začetku okupacije na slovenskih tleh ni bilo političnih skupin ali gibanj, ki bi slednjo pozdravile iz ideoloških pobud in bi bile zaradi tega pripravljene z njo sodelovati. Med prebivalstvom sta nastala dva tabora. Prvi je bil mnenja, da je potrebno počakati na politični in vojaški razplet, v drugem taboru pa se je širilo prepričanje, da se je potrebno okupatorju v domovini upreti. Krog politikov okrog bana Natlačena je pokazal nezvestobo sklepom vodstva SLS in v Ljubljanski pokrajini sprejel kolaboracijo z italijanskim okupatorjem, saj so menili, da bodo tako najbolje obvarovali slovensko prebivalstvo (Prunk 2002, 137).

Kolaboracionizem Bana Natlačena in pozdrav obeh vodilnih strank okupatorju v Ljubljanski pokrajini je zbujal očitke in nezaupanje tako zahodnih zaveznikov kot tudi domačih političnih nasprotnikov. Domači nasprotniki, ki so že pred vojno nasprotovali politiki obeh meščanskih strank, so bili: »/.../ manjše politične skupine levih narodnih demokratov (Sokoli), krščanski socialisti in komunisti« (Prunk 2002, 138 – 139).

Natlačen je sklical (6. aprila 1941) zastopnike političnih strank (SLS, JNS, NRS, SDS, SSJ) in skupaj z njimi ustanovil Narodni svet, ki naj bi bil nekakšna vlada v času interregnuma. Dr. Darko Černe iz stranke SDS je predlagal, da bi v Narodni svet sprejeli tudi komuniste, a so njegov predlog zavrnili. Narodni svet je želel, da bi Nemci zasedli celotno območje Slovenije (Arnež 2002, 35–36). »Narodni svet je imel svojo zadnjo sejo 17. aprila, potem je moral oblast predati italijanskemu civilnemu komisarju Grazioliju« (Rtvslo 2012).

8.2 PIF ali OF

»OF nima nič skupnega z uporom proti okupatorju,« je v knjigi Razdvojeni narod na strani 120 napisala njena avtorica (Griesser 2007). Nadalje piše, da kasneje ustanovljena OF ni pomenila resničnega upora proti okupatorju, ampak okvir in krinko za nasilen prevzem oblasti, za izvedbo komunistične revolucije. PIF se spremeni v OF v trenutku, ko Nemčija napade Sovjetsko zvezo. Za komuniste to postane »njihova vojna« (Griesser 2007, 130).

Poleg očitanj, da OF nima nič skupnega z uporom proti okupatorju, lahko v Arneževi knjigi zasledimo zelo težko obtožbo in izjavo inženirja Mačkovška, ki partizanom očita, da so bili pred napadom na Jugoslavijo »hitlerjansko usmerjeni« (Arnež 2002, 141).

8.3 Osvobodilna fronta – OF

Jasno je, da narod ni združenje enako mislečih, ampak zgodovinska formacija, ki je združila zavest in voljo do ohranjanja svoje kulture, časti in dostojanstva. Tako problem naroda postaja predvsem problem narodne enotnosti. In ta problem se je postavil pred ustanovitelje OF na samem začetku in je živel z odporništvom ves čas OF (Stanovnik 2011, 50).

»OF je ideja svobode, enakopravnosti in socialne pravičnosti, je ideja človekovega dostojanstva in časti, je ideja neodtujljive človekove pravice do iskanja sreče« (Stanovnik 2011, 14). Rodila se je iz domoljubja in ni mobilizirala samo delavcev in kmetov, ki so prek upora proti okupatorju videli novi svet socialne pravičnosti, ampak tudi izobražence, predvsem t.i. kulturne delavce (Stanovnik 2011, 8–18). Izobraženci in srednji sloj so k NOB pristopili zaradi nacionalnih pobud, delavski sloji iz socialnih, kmečko prebivalstvo pa iz obeh. Tako je prišlo do množičnega odporniškega gibanja (Stanovnik 2011, 30).

Kocbek je v svojem delu zapisal: »/.../ naša skupina je nastala iz ljudi, ki so se na ta ali oni način izvili iz objema starega sveta in kot delavci, kmetje, izobraženci, duhovniki in študentje izrazili voljo po novem redu, pa pri tem niso opustili krščanskega svetovnega nazora, temveč si naložili nalogo, da obenem očistijo tudi svoje duhovno občestvo« (Kocbek 1980, 140). To izjavo lahko potrdimo tudi z zapisom zgodovinarja Boga Grafenauerja:

Največji uspeh je prav v tem, da je v interesu narodne skupnosti premagala strankarske vezi, strnila ves slovenski narod ne glede na svetovnonazorske in sociološke razlike in ga povezala v boj za svobodo. Izrabila je priliko, da je za celo desetletje pospešila slovensko politično zrelost. Prav zaradi tega se osvobodilni boj pri nas ni mogel in ni smel omejiti le na boj proti okupatorju in njegovim pomočnikom, marveč že od vsega začetka tudi proti ustaljeni strankarski cepitvi in njenim zagovornikom. To je bila edina pot do uspeha (Grafenauer v Stanovnik 2011, 34).

»Raje smrt v boju za osvoboditev, kakor počasno umiranje pod tujčevo oblastjo« (Finžgar 1957, 404). Tako prepričanje je prevzelo veliko Slovencev. »Pobudo za ustanovitev podtalne odporniške organizacije OF je dala Komunistična stranka Slovenije, osebno Boris Kidrič« (Stanovnik 2011, 21). Zato tudi ni nobenega dvoma, da gre glavna pobuda za nastanek tega gibanja prav njemu.

»OF ni bila politična koalicija, saj razen komunistične partije – ki je bila v Kraljevini Jugoslaviji ilegalna, nobena druga ustanovna skupina (krščanski socialisti, liberalci, disidenti Sokola in kulturni delavci) ni bila stranka. OF je predstavljala vsenarodno mrežo in organizacijo, ki si je postavila za en cilj predvsem narodno osvoboditev« (Stanovnik 2011, 31). Komunistična stranka je ob nastanku OF štela manj kot tisoč ljudi, a je kmalu privabila množice. OF so nasprotniki kmalu stigmatizirali, saj ga je ustanovila stranka, ki je delovala v ilegali. »Toda simpatizerji in podporniki so prihajali izključno iz nekomunističnih vrst, sicer tak izbruh ne bi bil mogoč« (Stanovnik 2011, 19). OF je bila simbol narodovega odpora. Vodstvo OF je »/.../ odpor vodilo in usmerjalo, ni ga pa ustvarjalo. Odpor se je rodil v globini narodove duše. Partizanska vojska je bila dejansko oboroženo ljudstvo« (Stanovnik 2011, 8). Dogajala pa se je tudi kulturna revolucija.

Komunistično politiko v ozadju OF sta razkrivali pomembni točki septembrskih sklepov Vrhovnega plenuma OF: prvič, da OF zahteva zase v času boja zoper okupatorje izključno pravico do predstavljanja naroda in da je vsako organiziranje zunaj okvira OF za slovenski narod škodljivo, in drugič, da OF priteguje slovenske partizanske čete pod skupno poveljstvo partizanske vojske Jugoslavije. Takšna usmeritev OF in njeno zgodnje obračunavanje s političnimi nasprotniki sta zoževali osnovo narodnoosvobodilnega gibanja in njegovo demokratičnost. Pripadniki starih političnih vodstev so se prestrašili. Jeseni 1941 so začeli tudi v tisku ostro propagando zoper OF; njen oboroženi boj proti okupatorju, ki je bil že uspešen, so poskušali označevati za avanturizem, ki izziva okupatorja in povzroča nepotrebne žrtve. OF so očitali, da je pod vplivom komunistov in da začenja revolucijo. S takšno oceno se je strinjal tudi ljubljanski škof Gregorij Rožman (Prunk 2002, 140–141).

Griesserjeva v svojem delu zapiše, da je bilo vabilo v OF namenjeno vsem pozitivnim silam, kar je po komunističnem razumevanju pomenilo tudi družbeno naprednim. Po ugotovitvah Griesserjeve, naj bi OF izključevala vse tiste, ki so nasprotovali njihovim predstavam o

družbeni naprednosti. To naj bi bili »/.../ vsi politično razmišljajoči in delujoči protikomunisti, predvsem dejavni člani protikomunisti, predvsem dejavni člani ustaljenih meščanskih strank, Slovenske ljudske stranke in liberalcev« (Griesser 2007, 137). Podobno trdi Blumenwitz, ko pravi, da se je prav v tem slovenski odpor razlikoval od francoske *résistance* (Blumenwitz 2005, 18).

Griesserjeva (2005, 142) 16. december 1941 označi kot začetek državljanske vojne in desetletja prikrivane krivde komunistov. Ker so komunisti monopolizirali upor, ni prišlo do sodelovanja med tradicionalnim taborom in taborom komunistov (Blumenwitz 2005, 20). OF ni monopoliziral upora. »Tak argument je absurden /.../« pravi g. Stanovnik (2011, 57). Monopolizacija upora bi pomenila, da je OF dovolila umirati za domovino samo svojim članom. OF oziroma zaščitni odlok 27. Vrhovnega plenuma ni prepovedal združevanja in organiziranja odpora proti okupatorju, ampak združevanje in organiziranje odpora proti osvobodilnemu gibanju (Stanovnik 2011, 57).

Zahteva ljudske demokracije, ki je bila osrednja revolucionarna zahteva našega NOB, je izhajala iz kritike dotedanjega sistema buržoazne demokracije. Sistem buržoazne demokracije je doživel svoj zlom s kapitulacijo države Jugoslavije in poklonom dotedanje demokratične politične elite ter obljubami lojalnosti tujima poglavarjema: dučejcu v Rimu in Hitlerjevemu predstavniku generalu Lentzu v Celju (Stanovnik 2011, 76). Iz Londona so prihajali pozivi po narodni enotnosti, vendar so bili v Ljubljani mnenja, da s komunisti enotnosti ni mogoče doseči (Mlakar 2003, 25).

Deklarativni program temeljnih točk OF je nastajal do novembra 1941. V prvi vrsti je program na prvo mesto postavljajal neizprosen boj proti okupatorju. Sodelovanje v njem je bilo pogoj za pripadnost OF, »/.../ ki ni priznavala razkosanja Jugoslavije in se je zavzemala za vzajemno sodelovanje njenih narodov v boju proti okupatorju« (Prunk 2002, 141–142). Vsakemu članu kot tudi nasprotniku pa je bilo jasno, da »/.../ NOB, v katerem prevladujejo nepriviligirani sloji, prinaša s seboj tudi socialne spremembe« (Prunk 2002, 141–142). Krščanski socialisti so tako že govorili o »/.../ socialni, ljudski in narodni revoluciji« (Prunk 2002, 141–142).

Brez zadržkov lahko trdimo, da je OF med NOB ne samo osvobodila Slovenijo z lastnimi silami, ampak je hkrati izpeljala tudi socialno revolucijo in spremenila sistem družbenoekonomske ureditve ter izpolnila slovenski narodni program, ki je nastajal v preteklem stoletju (Stanovnik 2011, 25).

8.4 Vloga Cerkev na slovenskih tleh med II. svetovno vojno

Vendar, začuda, ko so Slovenijo zasedli štirje okupatorji, je RKC s svojo politiko ločevanja duhov nehala! Tudi protikomunizma ni objavljala. Skupaj s posvetno oblastjo se je okupatorju udinjala – za ljubi mir, za varnost ljudi in čim manjšo gmotno škodo. Še več: celo spiskov komunistov, ki jih je imela, ni predala okupatorjem. Sodeč po lastnih izjavah komunistov, so se na začetku okupacije svobodno sprehajali po Ljubljani. Vse se je spremenilo, ko je VOS kot udarna pest KP začela z likvidacijami belongardistov. Tedaj se je vse spremenilo /.../ (Hribar 2005, 89–90).

»Ker resničen namen komunističnega vodstva ni bila nacionalna osvoboditev, so se boja proti okupatorju lotili tako, da je ustrezalo njihovim praviim ciljem: izzivati okupatorja k zločinskim represalijam zoper slovensko prebivalstvo. Sami so se pred okupatorji varno umikali v varne gozdove, svojo morilsko moč pa znašali nad svojimi in političnimi nasprotniki« (Drobnič 1998). Te Drobničeve besede so ob objavi leta 1998 sprožile val ogorčenja.

Duhovnikov italijanske okupacijske oblasti niso izgnale, ampak so, nasprotno, RKC upoštevale (Repe 2003, 57). V ljubljanski škofiji je vodstvo vztrajalo na predvojni protikomunistični encikliki, čeprav je Pij XII. (naslednik Pija XI.) med vojno nakazal tudi možnost njene drugačne interpretacije (Repe 2003, 57).

Slovenski klerofašizem se je poslužil taktiziranja z italijanskim okupatorjem (Griesserjeva to označi kot taktično kolaboracijo), saj so želeli, da bi v povojni Sloveniji po kakršnikoli poti obdržali svojo reakcionarno oblast (Saje 2008, 32). Priključitev Ljubljanske pokrajine Italiji so pozdravili tako v Ljubljanskem škofijskem listu (1941, št. 46), reviji Katoliške akcije (1941, št. 2–4, str. 169–170), reviji Bogoljub (junij 1941, str. 209–210), glasniku pr.s Jezusovega (maj, junij 1941), Cvetje (november 1941, št. 5), Naša zvezda (5. maj 1941, št.

14–15), Bogoslovnem vestniku (1941), Dom in svet (1941, št. 4–6, str. 169) idr. Ne samo, da so v teh časopisih pozdravili italijansko okupacijo, ljudi so pozivali, naj okupatorje pozdravijo, živijo z njimi v sožitju in harmoniji (Saje 2008, 56–57). Prav tako avtorica Griesserjeva (2005, 361) v svoji knjigi Cerkev na zatožni klopi zapiše, da je RKC bližji antisemitizmu kot komunizmu.

RKC je z odločnim protikomunizmom in razvijanjem Katoliške akcije ter z uveljavljanjem ideologije Kristusa kralja na političnem področju hitela razviti svojo različico totalitarizma, kateremu pa so krščanski socialisti odločno nasprotovali (Stanovnik 2011, 47). Mahničeva izjava: »Antisemitizem nam je neobhodno potreben, in mi vsi, ki krščansko in avstrijsko mislimo, podajamo antisemitizmu roko v prijateljsko zvezo: naj vztrajno, naj krepko nadaljuje vojno proti židovstvu. Kdor ni s cerkvijo, je zoper njo. Nasprotnik Cerkve ni le nasprotnik, temveč sovražnik in to ne le sovražnik Cerkve, temveč sovražnik Božji« (Hribar 2005, 83).

8.4.1 Rožmanovo pastirsko pismo

Rožmanovo pastirsko pismo:

V pismu duhovnikom ljubljanske škofije 20. Avgust 1943:

Brezbožni komunizem je v bistvu zlo – moralno zlo –, sodelovanje z njim /.../ v katerikoli reči je prav tako zlo, torej moralno prepovedano /.../ V osvobodilni fronti imajo komunisti, kakor sami trdijo in kakor je razvidno iz njihovih publikacij, vodilno vlogo. Kdor torej podpira osvobodilno fronto, podpira komunizem /.../ Ker je osvobodilna fronta dejansko v rokah komunizma in njegova nosilka med našim narodom, zato je vsako prostovoljno sodelovanje z osvobodilno fronto bodisi z gmotnim ali moralnim podpiranjem bodisi s prikrivanjem in simpatiziranjem kot sodelovanje z moralnim zlom pod grehom /.../ prepovedano /.../ (Čipić 2010, 222–223).

8.4.2 Razhajanja znotraj cerkvenih krogov

V krogih RKC na slovenskih tleh je ob nastopu vojne prihajalo do vse večjih razhajanj. Na eni strani so bili cerkveni dostojanstveniki, ki se niso hoteli ukloniti fašizmu, nacizmu, na drugi

strani pa so bili cerkveni dostojanstveniki, ki so se oklepali načela, da je »/.../ nemogoče, da bi verni katoličani z liberalci sveto služili sveti domovini« (Hribar 2005, 80).

Zaradi miselnosti, izjav in kasnejših dejanj prvih je celotna cerkvena dejavnost dobila negativen predznak, kljub temu da so določeni duhovniki veliko pripomogli k delovanju OF v NOB. Torej sta se znotraj cerkvenih krogov pojavila dva tabora. Na eni strani tisti, ki so se okupatorju želeli upreti ter pridružiti komunistom; ti so se ali verbalno upirali okupatorju ali so sodelovali v NOB na meščanski ali na partizanski ravni (Blumenwitz 2005, 105). Na drugem bregu so bili tisti, ki so se iz takšnih ali drugačnih razlogov upirali komunizmu in liberalizmu ter se posluževali izjav kot npr: »Živo, slovensko drevo je katolištvo, liberalstvo je suhi hlod, ki ga je treba brez obžalovanja odžagati in sežgati« (Hribar 2005, 81). Ali pa: »Seveda ravno tako – ni nas sram izpovedati – so tudi nam sorodniši in ljubši katoliški Nemci nego liberalni Slovenci« (Hribar 2005, 81).

Griesserjeva v svojem delu iz leta 2005 na 17. strani zapiše, da sta RKC zelo sovražna pojava: nacizem in komunizem. Hkrati zapiše, da je ob nastopu vojne človek – posameznik v Sloveniji lahko izbiral le med dvema slabima možnostma – okupacijo in revolucijo (Griesser 2005, 17). Če je bil človek krščanske vere in krščanske usmerjenosti ter se ravnal po besedah s prižnic, res ni imel velike izbire.

»Krvavo sodelovanje desnice z okupatorjem med vojno torej ni bilo nekaj naključnega, vzrok zanj tudi ni bilo revolucionarno nasilje – zraslo je iz lastnih korenin (slovenskega) katolištva in njegovega ekskluzivizma« (Hribar 2005, 82). RKC naj bi na eni strani prezirala kršenje človekovih pravic in zatiralske ukrepe ter sploh surovo diktaturo okupacijske oblasti, na drugi strani pa sta bila marksizem in boljše vizem nezdružljiva z naukom krščanske cerkve (Griesser 2007, 175).

8.4.3 Cerkev in NOB

Ivan Rajc (2002, 130) sarkastično označi obljube boljše vizma: »Vse, kar je, rušim in razdiram«.

Ob vsem pisanju in kritikah klera se večina obtožb in obsodb navezuje na dejanja ljubljanske škofije. Niso bili vsi cerkveni dostojanstveniki oz. vse slovenske škofije fašistično usmerjene, kljub navodilom glavnih cerkvenih dostojanstvenikov. Daleč od tega. Marsikdo izmed duhovnikov je zaradi lastnega prepričanja in kljub svoji krščanski usmerjenosti stopil v vrste otrok teme ter se z njimi bojeval z ramo ob rami. Kot primer bom predstavil našega znanega duhovnika in pisatelja F. S. Finžgarja, ki je svoja doživljanja vojne in spomine strnil v knjigi *Leta mojega popotovanja* (1957, 408–409). Trije študentje so prišli na dom k F. S. Finžgarju in ga preizkušali. Dejal jim je: »/.../ ker je v gozdu premnogo vernih ljudi, bi jim bilo treba tudi duhovnikov /.../ če bi bil jaz 30 let star, bi šel takoj k škofu in prosil za vsa pooblastila o duhovni službi. Potem bi zginil v gozd, toda ne s puško, le s križem in brevirjem. Vsi verniki, ki so v gozdu, bi mi bili hvaležni« (Finžgar 1957, 408–409). Zaradi te izjave pa je bil Finžgar kmalu zasovražen in označen s pečatom komunista (Finžgar 1957, 408 – 409). F. S. Finžgar je bil označen za človeka, ki je »/.../ soglašal z morijo rdečih, ki ubijajo duhovnike« (Finžgar 1957, 410).

Po dogodku, ko so bili raztrošeni listki z vsebino, ki je namigovala na Finžgarjevo naklonjenost rdečim, je prejel opozorilo: »80 odstotkov Slovencev te sovraži. Izgini ali pogini« (Finžgar 1957, 411). Med drugim je italijanski oficir od njega zahteval, da bi začel pisati za revijo *Slovenec* proti komunistom in partizanom, vendar se je slednjemu jasno uprl (Finžgar 1957, 411).

8.4.4 Katoliška akcija

»KA je bila elitna organizacija slovenskega klerofašizma, ki je proti NOG nastopila preudarno in sistematično po skrbno izdelanem bojnem načrtu« (Saje 2008, 113). KA se je začela razvijati pod papežem Pijem IX., vendar prvotno ni imela imena. Šele papež Pij XI. je kmalu po svoji izvolitvi leta 1922 dal definicijo KA: »KA je neke vrste šola za izgradnjo političnih voditeljev v narodu. Ona se ne veže s to ali ono politično stranko, toda želi in teži, da prevzame v svoje roke celotno družbeno in politično življenje naroda« (Saje 2008, 113). In papež Pij XI. leta 1938: »KA predstavlja Cerkvi pomožne vojščake, to je neka napadalna četa vojskujoče se Cerkve. Kdor udari Katoliško akcijo, ta udari Cerkev. To je resnično /.../ zato nam papež pravi: Dobro premislite! Vaš lastni prid vas prosi, ne napadajte Katoliške akcije,

kajti kdor udari Katoliško akcijo, ta udari papeža, in kdor udari papeža, umrje» (Hribar 2005, 85).

Pri nas KA ni bila samostojna organizacija, ampak je bila »/.../ vzajemno sodelovanje že obstoječih verskih društev in katoliških društev, kasneje leta 1940 postane elitna organizacija« (Saje 2008, 113). Vanjo so sprejemali le sposobne in zaupanja vredne ljudi. V vsakdanji praksi je bilo moč zaslediti »/.../ klerofašistične metode, katerim so mnogi klerikalci nasprotovali – tudi nekateri starejši duhovniki« (Saje 2008, 113). KA je OF ozmerjala s petokolonaši, izdajalci, morilci in lažnivci (Saje 2008, 113). KA je bila znano leglo katoliške politike in je bila po vojni prepovedana. Ožigosana je bila kot izdajalska in ilegalna organizacija s protidržavnim značajem (Griesser 2005, 468).

8.5 Revolucija

»Vojna je odprla prostor za radikalno reševanje ideoloških in političnih vprašanj. Oboji so v vojni videli priložnost za radikalno, dokončno ureditev medsebojnih računov in sveta sploh« (Hribar 2005, 92). Nedvomno se je na naših tleh poleg boja proti okupatorju odvijal še en boj - boj za poznejšo drugačno (pravičnejšo) državno ureditev, hkrati pa Blumenwitz (2005, 16–17) partizanom očita, da fašizem ni bil njihov glavni strateški sovražnik.

7. avgusta 1940 Kocbek v svoj dnevnik zapiše: »Ali leži v objektivnem zajetju človekove narave dovolj pogonskih sil za razvijanje nove zgodovinske dobe, ali potreba po osvoboditvi človekove osebe zmore ustvariti revolucionarno voljo?« (Kocbek 1980, 19).

Kocbek v prvem letu osvobodilnega boja med drugim zapiše:

/.../ vsi Slovenci smo si edini v tem, da se moramo narodno osvoboditi in združiti na svojem slovenskem ozemlju /.../ po mnenju velike večine slovenskega naroda naj se osvobodimo tako, da narodno svobodo postavimo na temelj gospodarske in socialne svobode...zato smo tudi mi nujno postali revolucionarji /.../ zato se pridružujemo komunistom v njihovi težnji po revolucionarnem preoblikovanju oblasti (Stanovnik 2011, 66).

Kocbek je zapisal, da se na Slovenskem razredna revolucija začneja v obliki narodne revolucije (Kocbek 1980, 143).

Stanovnik (2011, 59) odločitev za oborožen odpor opiše kot dejanje politične hrabrosti, za katero so se razmeroma hitro odločili liberalni disidenti sokolstva. Za Kocbeka in krščanske socialiste je bila odločitev veliko težja in je k odločitvi za oborožen odpor pripomogla njihova zavest o tem da je upor proti okupatorju nujen za ohranitev časti in dostojanstva ter nasploh slovenskega naroda (Stanovnik 2011, 28–29). Kmalu po začetku vojne se je pokazalo, da so se ljudje, ki so stopali v vrste partizanov, pripravljani bojevati ne samo proti okupatorju, ampak tudi za novi svet s pravičnejšo socialistično ureditvijo. »Tako se je rodila nova strategija spajanja in istočasnosti dveh faz oziroma dveh tipov revolucije: narodno–demokratične in proletarsko–socialistične. Tako je NOB postal tudi revolucija« (Stanovnik 2011, 59).

Edvard Kardelj je v študiji Razvoj slovenskega naroda opozoril, da je »/.../ nacionalno vprašanje v svojem bistvu socialno oz. družbeno vprašanje in se zato ne more reševati zgolj s kulturno temveč se mora združiti s socialno revolucijo« (Stanovnik 2011, 48). »Spoznavamo krivičnost kapitalizma in imperializma, obenem pa lažnivost buržoaznih ideologij. Spoznavamo potrebo po aktivnem revolucionarnem premagovanju družbenih in ideoloških nasprotij. Spoznavamo potrebo po premagovanju idealističnih usedlin in po ločitvi krščanstva od meščanskega reda /.../« (Kocbek 1980, 147). Janko Prunk (2005, 124) izpostavi, da je »socialna revolucija, izbojevanje bolj pravične socialne politične ureditve za široke delovne množice nekaj najbolj normalnega in legitimnega v vsakem narodu« (Prunk 2005, 124), vendar hkrati opozori na problem, ker so si različne skupine znotraj NOB to pojmovanje različno tolmačile (Prunk 2005, 124).

8.5.1 Dolomitska izjava

Poznamo dve razlagi Dolomitske izjave: Z Dolomitsko izjavo, podpisano 1. marca 1943, je v Polhograjskem hribovju prišlo do skupne izjave treh ustanovnih skupin (KP Slovenije, krščanski socialisti in Sokoli) o enotnosti OF (Prunk 2002, 144), s čimer je bil odstranjen že tako šibek vpliv nekomunističnih skupin v OF. Krščanske socialiste in Sokole naj bi centralni komite KPS prisilil k podpisu in jih s tem postavil na hladno. Po besedah Griesserjeve naj bi se najdlje upirali krščanski socialisti okrog Edvarda Kocbeka (Griesser 2007, 151).

Janez Stanovnik (2011, 53) navaja lastno pričanje ter verodostojne dokumente o stvarnosti dogodkov, ki so se zvrstili okoli Dolomitske izjave. Kocbek je 14. novembra 1941 zapisal, da si je krščanska skupina na jasnem, da bodo glavni delež osvobajanju in slovenskemu socializmu dali slovenski komunisti, sami pa nimajo nezdrave politične ambicije po oblasti, pač pa iskreno željo po sodelovanju (Stanovnik 2011, 53). Z Dolomitsko izjavo je bila KP Sloveniji priznana vodilna vloga, s čimer je v OF zmagalo leninistično enostrankarsko načelo. V deklaraciji je bilo zapisano, da se bo prihodnji slovenski politični razvoj zgledoval po sovjetskem (Prunk 2002, 144). Kolaboracionistično vodstvo je nasprotovalo narodni enotnosti, kakršno je potrjevala Dolomitska izjava (Stanovnik 2011, 56).

8.6 Kolaboracija

Protikomunistična stran je v paniki, ker je izgubila vso podporo, ki jo je uživala pred II. svetovno vojno, začela odkrito vojaško sodelovati z okupatorjem. »To je nacionalno izdajstvo na notranji slovenski fronti« (Stanovnik 2011, 30).

»Stara liberalna, mladina JNS in najmočnejša SLS – brez konca je bilo posvetovanj. Pametni in pošteni so se trudili, da bi se strnil ves narod v boj za osvoboditev. Dobro hoteči niso uspeli. Stara zagrizenost je poznala samo prvo in zadnjo besedo – oblast rajši so sprejeli orožje, obleko in denar od okupatorjev za boj zoper brate Slovence« (Finžgar 1957, 407).

Pojem kolaboracije je povezan predvsem s pojavom ideološkega in političnega identificiranja z okupacijskimi oblastmi in njihovimi cilji (Mlakar 2003, 11). Seveda so obstajali tudi argumenti, ki so opravičevali kolaboracijo oblasti. Ta opravičevanja so izpostavljala trditve, da želi slovenska elita ustvariti nekakšen blažilni tampon med fašističnimi okupatorji in slovenskim prebivalstvom. Nekateri med njimi so dajali vtis, da »/.../ računajo na zmago sil Osi« (Mlakar 2003, 16). Vendar pa so voditelji kolaborantov (dr. Miloš Stare in dr. Albin Šmid) pred političnimi voditelji v Londonu skrivali priprave, ki so potekale za oboroženo kolaboracijo (Stanovnik 2011, 68).

Pri kolaboraciji z okupatorjem je pomembno vlogo odigrala ljubljanska škofijska katoliška cerkev. Škof Rožman je v pastirskem pismu v Škofijskem listu z dne 30. novembra 1943 zapisal: »Uničenje komunizma ni politika, ampak je verska zadeva« (Hajsinger 2006).

Slovenski kolaboracionisti, med katerim sta končali tudi slovenska in Sokolska legija (ilegalna organizacija Jugoslovanske napredne stranke, ustanovljena 2. avgusta 1941) in so se zatekli pod okrilje okupatorja, so videli kot cilj svoje strategije obvladovanje večine slovenskega naroda. Taktiko deli in vladaj so poizkusili izpeljati z mobilizacijo tako RKC v Ljubljanski nadškofiji kot tudi emigrantskega političnega vodstva v Londonu. Strategija, ki so jo ubrali kolaboracionisti je bila usmerjena v razbijanje nacionalno enotnega gibanja OF. In prav ta pojav je krščanskosocialistične skupine pripeljal do spoznanja, da je Dolomitska izjava nujno potrebna, čeprav je znotraj same skupine prišlo do hudega odpora proti njej (Stanovnik 2011, 59).

8.6.1 Štajerski bataljon

Ustanovljen je bil 17. maja 1942 v Bizoviku in štel 17 članov, ki so prišli iz vrst pripadnikov Slovenske legije, Narodne legije, akademskega društva Straža in častniškega zbora. Štajerski bataljon se kasneje prelevi v Legijo smrti, Italijani pa so ga poimenovali MVAC (RAST 2006).

8.6.2 Vaške straže

Zaradi italijanskega in partizanskega nasilja so od pomladi 1942 nastajale spontano iz samoobrambnih razlogov, vaške straže. Te so bile »prisiljene« sprejeti orožje iz rok italijanskega okupatorja (Blumenwitz 2005, 21). Blumenwitz (2005, 101) zapiše tudi, da so bili vse številčnejši napadi VOS-a na civilno prebivalstvo eden izmed glavnih razlogov, zakaj so se začele ustanavljati vaške straže, med drugim tudi z izrecnim dovoljenjem Draže Mihailovića.

Vaške straže so bile ustanovljene kot samoobramba pred partizani. »Člani vaških straž ideološko sigurno niso bili na strani okupatorja, temveč so bili očitno naklonjeni zahodnim zaveznikom« (Griesser 2007, 259). Komunistični poboji celih družin so privedli do organizirane samoobrambe (Arnež 2002, 140). Začetki vaških straž so sprva v precejšnji meri spontani, kasneje pa nastajajo ob kadrovski in logistični pomoči Slovenske legije

(ustanovljena s strani bana Marka Natlačena) iz Ljubljane, ki je bila izrazito protikomunistično usmerjena (Mlakar 2005, 24).

Partizanski uspeh spomladi 1942 in revolucionarno nasilje po posameznih krajih so povzročili, da je del protirevolucionarnega tabora zaradi lastne nemoči začel iskati pomoč pri okupatorju. Ustanavljati so začeli vaške straže, ki so del oborožitve sprejele od Italijanov in so jih ti imenovali prostovoljna protikomunistična milica (MVAC). Na delu slovenskega ozemlja, v Ljubljanski pokrajini, se je poleg osvobodilnega boja zoper okupatorja od poletja 1942 razmahnila tudi bratomorna vojna med Slovenci (Prunk 2002, 143). Sredi septembra so partizanske brigade zavzele zatočišče četniškega odreda v Grčaricah in močno utrjeni Turjak, kamor so se umaknili vaški stražarji, ter ujele 695 vojakov in civilistov. S tem so bile te protipartizanske formacije (ljudsko ime Bela garda) poražene (Prunk 2002, 145).

Vaške straže so podpirali Italijani. Po kapitulaciji Italije 8. septembra leta 1943 in razpadu vaških straž, se je mnogo izmed njihovih pripadnikov zbralo na Turjaku, kjer je bila večina premaganih v boju s partizani (Blumenwitz 2005, 101). Druga skupina vaških straž se je v večini pridružila domobrancem (Blumenwitz 2005, 102). Slovenska zaveza (ustanovljena aprila 1942 – sestavljale so jo polvojaške organizacije: Slovenska legija, Sokolska legija, Narodna legija, Častniška skupina in Pobratim) je v septembru 1942 odobrila ustanavljanje vaških straž. Tudi Draže Mihailović jih je izrecno želel, zato jih je priznalo slovensko poveljstvo. Slovenska legija jih je medsebojno povezala in podredila svojemu poveljstvu (Griesser 2007, 262).

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 vaške straže 9. septembra razpustijo in ustanovijo Slovensko narodno vojsko (Griesser 2007, 262). Vaške straže so se na eni strani formirale kot obramba pred partizanskim plenjenjem. Očitno jih pomori slovenskih družin in enako, če ne še večje plenjenje s strani italijanskih sil niso prepričali o nelegitimnosti in nelegalnosti početja italijanskih in kasneje nemških okupatorjev na slovenskih tleh. V knjigi NOB - Kronološki pregled (Žgajnar 1974, 34), je na sliki, ki je bila posneta med nemško ofenzivo na Primorskem leta 1944 zabeleženo, kako dva nemška vojaka brezskrbno plenita kmetijo.

8.6.3 Domobranci

Posebna tragika obdobja med nemško okupacijo, tega mračnega poglavja novejšje zgodovine, je v tem, da je imel slovenski meščanski (konservativni) tabor po italijanski okupaciji samo dve možnosti (avtorica ju opiše kot dve slabi):

- a) da se je pridružil komunistom, se sprijaznil s sovjetizacijo družbe in se odrekel svojim idealom in načrtom za prihodnost,
- b) ali pa da se je delno naslonil na okupatorja v boju proti komunistični nevarnosti, pri čemer je bil stalno v nevarnosti, da kolaborira z osovraženo okupacijsko oblastjo in zagreši izdajstvo naroda. (Griesser 2007, 288). Avtorica tu opiše še srednjo pot oz. taktično kolaboriranje (Griesser 2007, 289).

Avtorica knjige *Razdvojeni narod* (2007, 314) domobranstvo razdeli na dva dela:

- Kolektivna samoobramba – ravnanje vaških straž smatra kot kolektivno samoobrambo. Z njimi naj bi vasi varovali pred plenjenjem.
- Nekolektivna samoobramba – druga dejanja, kot npr. ko so na lastno pest jeseni leta 1942 likvidirali 3 partizanske politkomisarje.

Vendar pa je potrebno poudariti, da so vaški stražarji in zatem domobranci nastopali v skupnih akcijah skupaj z okupatorskimi enotami (Mlakar 2005, 27).

Domobranstvo je bilo nadaljevanje vaških straž oziroma MVAC (Griesser 2007, 289). Bilo je bolj enotno vodeno in bolj učinkovito kot prej vaške straže (Mlakar 2005, 26). Slovensko domobranstvo je bilo ustanovljeno po italijanski kapitulaciji in je bila organizacija, ki je nasledila vaške straže. Domobranstvo je bilo tako kot vaške straže odziv na napade partizanov (Blumenwitz 2005, 103). V slovensko domobranstvo so vstopili skoraj vsi člani še obstoječih vaških straž, moške iz Slovenske legije in akademskega kluba Straža. Iz sokolske legije pa jih je pristopilo le malo (Griesser 2007, 296).

»Rajši so sprejeli orožje, obleko in denar od okupatorjev za boj zoper brate Slovence. To je v slovenski zgodovini najbridkejši črni madež, ki ga noben izgovor ne more izbrisati /.../ nerazumljiva je in v vesoljnem svetu obsojena drznost, da sežeš po orožju smrtnega narodnega sovražnika za boj zoper svoje brate. To je bolečina vseh bolečin /.../« (Finžgar,

1957). Domobranstvo je v letu 1944 doseglo in preseglo partizansko nasilje (Mlakar 2005, 27).

8.6.3.1 Zapisega

»20. aprila 1944 je bila na ljubljanskem stadionu zapisega domobrancev. Na prireditvi so bili med drugimi prisoten Leon Rupnik, Rožman, Erwin Rösener, konzul Neodvisne države Hrvaške, častniki slovenskega domobranstva, rektor univerze, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti idr.« (Griesser 2007,306).

Prisega domobrancev:

Prisegam pri Vsemogočnem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svojo dolžnost vestno izpolnjeval za slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj (Mlakar 2003, 291).

8.6.3.2 Utemeljevanje in upravičevanje domobranstva

Domobranci trdijo, da je bil njihov boj proti partizanskemu gibanju boj za vero in za slovensko domovino (Godeša 2005, 53). Komunizem je bila vesplošna grožnja, ideološki sovražnik. Politično gibanje je delovalo podtalno in je spodkopavalo uveljavljeni družbeni red ter poizkušalo uveljaviti in uresničiti kolektivistično utopijo pod »brezprizivno diktaturo partijskega vrha« (Mlakar 2003, 269). Glavni namen ustanoviteljev domobranstva je bil slej ko prej ubraniti se pred partizani, kar naj bi pomenilo uničiti ali vsaj v veliki meri nevtralizirati »/.../ partizansko republiko« (Mlakar 2003, 374). oziroma partizanstvo sploh, v vojaškem in političnem smislu, najprej v Ljubljanski pokrajini, toda s perspektivo podobnega razvoja na celotnem slovenskem ozemlju. Domobranstvo naj bi bil aktiven odgovor, reakcija na partizanstvo (Mlakar 2003, 374–375).

8.6.4 Črna roka

To so bile majhne teroristične skupine, ki so na hiše komunističnih aktivistov – kot ožigovanje in grožnja – puščale odtis črne roke, kar je tej združbi tudi dalo ime. V imenu Črne roke so se zgodili hudi zločini (Griesser 2007, 314). Toda protikomunistična stran je zagrešila zločine tudi zunaj okvira delovanja Črne roke. Tu moram omeniti Janka Debeljaka, poveljnika Štajerske legije. O njem je znano, da je mučil jetnike in jemal pravico v svoje roke. Čez njega in njegova ravnanja so se pritoževali v njegovih lastnih vrstah. Kot razlog so navajali mučenje, streljanja ljudi, ki so se predali, plenjenje (Griesser 2007, 314).

8.6.5 Četniki

Jugoslovanska vojska v domovini pod poveljstvom majorja Novaka oziroma Draže Mihailovića (Griesser 2007, 163). Plava garda je plod terminologije KP Slovenije za kolaboracioniste v Sloveniji 1941–1945, ki so jo kadri Kominterne prinesli iz SZ (verjetno so mišljeni pripadniki carskih vojaških akademij, ki so nosili modre (plave) uniforme in se niso priključili rdeči ali beli gardi). Z izrazom plava garda so bili med NOB in pozneje obravnavani četniki, mihailovičevci in ravnogorci. Ker so četnike vodili zlasti gardijski častniki vojske Kraljevine Jugoslavije, oblečeni v modre uniforme, je verjetno, da so v Sloveniji četnike označevali tudi s terminom plavogardisti ali mihailovičevci (Kranjc in Kljakić 2006, 210).

Četništvo je bilo najbolj znano predvsem v Srbiji. Povedano drugače – nekdanje hajduke (borce proti Turkom in njihovim vazalom) so od leta 1903 in balkanskih vojn 1912 začeli imenovati četnike. Do takšnega poimenovanja so po vsej verjetnosti prišli, ker četovanje pomeni bojevanje v skupini. Iz tega obdobja so tudi Slovencem znani »četniški dobrovoljski odredi« (Kranjc in Kljakić 2006, 12), v katere so sprejemali prostovoljce iz ostalih dežel, ki so se zaradi panslovanskih in drugih preporodovskih idej želeli bojevati proti Turkom (Kranjc in Kljakić 2006, 12).

V drugi polovici 19. stoletja so se združili za obrambo srbskega prebivalstva v Makedoniji pred Turki. V I. svetovni vojni so se bojevali proti dotedanjemu okupatorju, v času med obema vojnoma pa so se imeli za tradicionalno združenje in vaško milico (Blumenwitz 2005,

93). V Bosni in Srbiji se je najprej oblikoval neorganiziran odpor proti okupacijskim oblastem. Cilj četnikov je bila ponovna vzpostavitev Jugoslovanske kraljevine oziroma ustanovitev velikosrbske države.

8.6.5.1 Četniki v Sloveniji

Nekdanji jugoslovanski major Karel Novak je sestavil štajerski bataljon (znan tudi pod imenom beli četniki). Novaku postane boj proti komunizmu pomembnejši kot boj proti okupacijskim silam. Beli četniki kmalu po svoji ustanovitvi sodelujejo z Italijani v boju proti komunizmu – bataljon, ki se preimenuje v Legijo smrti, so Italijani imenovali Milizia volontaria anticomunista, katerega so med drugim tvorili bivši kaznjenci in deportiranci (Saje 2008, 309). Italijani so ga zalagali z orožjem in živili (Blumenwitz 2005, 95).

8.6.6 Slovensko narodno gibanje

Je bila najradikalnejša skupina v boju proti NOG, osnovana pomladi 1941. Organiziral in vodil jo je duhovnik Franc Glavač. Glavač, »/.../ prežet z idejami bojne KA in omamljen zaradi vabljivega Tisovega zgleda v klerofašistični Slovaški, je sam hotel postati Mahnič revivus. Zato je s svojimi vrstniki iz duhovniških vrst in s klerofašističnimi študenti iz kroga KA osnoval svojo politično frakcijo, ki jo je imenoval Slovensko narodno gibanje« (Saje 2008, 100).

Program gibanja, ki je bil izdan za novo leto 1941, je bila »verna kopija« (Saje 2008, 100) njegovih slovaških vzornikov: »Slovensko narodno gibanje hoče združiti vse mlade Slovence ne glede na sedanje politične stranke v borbo za novo, svobodno, samostojno in združeno Slovenijo. Krščansko vero smatramo za najvišjo vrednoto slovenskega naroda /.../« (Saje 2008, 100).

8.6.6.1 Narodna legija

Slovensko narodno gibanje je osnovalo ilegalno organizacijo pod imenom Narodna legija (RAST 2006).

8.6.7 Ehrlichovi stražarji

Akademski klub Straža je bil udarna klerofašistična četa na ljubljanski univerzi. Vodil jih je profesor teologije dr. Lambert Ehrlich. Bili so sicer majhna, toda v disciplini in slepem fanatizmu vzgojena udarna četa mladih intelektualcev. Člani Ehrlichovega kroga akademikov so julija 1937 ustanovili svoj klub Straža. Najprej so stražarji želeli na ljubljanski univerzi zatreti napredne sile, nato pa svoje bojišče razširiti na vso Slovenijo. Svoja načela so širili tako s pisano propagando kot s fizično sili, ko so pod neposrednim vodstvom bana dr. Natlačena in dr. Ehrlicha v tesni povezanosti s policijo napadli protifašiste na univerzi, razbijali oblastveno dovoljene predstave sovjetskih filmov po ljubljanskih kinematografih, ovajali policiji in ji celo neposredno izročali protifašistične borce. Ob napadu na Jugoslavijo je vodstvo Straže začelo propagirati lojalnost in sodelovanje z okupacijskimi oblastmi (Saje 2008, 129–130).

8.7 Italija, njena kapitulacija in prisega novemu voditelju

8.7.1 Italija in okupacija Slovenije

Italijani so bili na začetku hinavsko mili, a je kmalu »priliznjena okupatorska narava« (Finžgar 1957, 406) pokazala svoje kremplje. Najbolj znano zanje je, da se niso upali zares spopasti z nobeno partizansko četo, toda umeli so požigati vasi, s strojnimi streljati nedolžne ljudi, celo ubogo živino kmečkih posestnikov, ropati hiše in odvajati na tisoče in tisoče ljudi v Italijo po taboriščih (Rab, Gonars, Renicci), da so tam od stradeža umirali (Finžgar 1957, 406).

8.7.2 Italija in njena kapitulacija ter zaprisega novemu okupatorju

Z italijansko kapitulacijo 8. septembra 1943 so kolaborantski belogardisti ostali brez okupatorjeve zaščite. Belogardiste so partizanske čete v večji meri likvidirale ali razbile. Iz preostanka, ki se je uspel rešiti, so novi okupatorji, nacistični Nemci, ponovno ob sodelovanju političnih in cerkvenih krogov, ustanovili Slovensko domobranstvo (Slowenische landwehr), ki je bilo del policijskih formacij SS in zato tudi dobro izurjeno in oboroženo (Stanovnik 2011, 69). »Ker pa so nacisti vedeli, da bodo tisti, ki so izdali svoj lastni narod, izdali tudi

njih, so od kolaboracionistov zahtevali prisego vodji velikega rajha, kar je njihovo usodo zapečatilo« (Stanovnik 2011, 31).

Slovenski domobranci, katerih geslo je bilo: »Za Boga, narod in domovino!« (Griesser 2007, 289), po besedah Griesserjeve naj ne bi imeli istih ciljev kot Nemci. Nasprotno. Upali naj bi na kontinuiteto jugoslovanske monarhije z močnejšo slovensko samoupravo, edina stična točka, ki so jo imeli z Nemci, pa naj bi bil boj proti boljševizmu. (Griesser 2007, 289) Vendar se nam na tej točki odpre vprašanje verodostojnosti zadnje trditve, saj avtorica v knjigi, ki jo je objavila dve leti prej (Griesser 2005) med drugim zapiše, da je bil cerkvi vedno bližji antisemitizem kot komunizem (Griesser 2005). Tu lahko še enkrat omenim encikliko Divine redemptoris, ki je dobesedno prepovedovala kakršno koli sodelovanje s komunizmom.

Poleg vsega zgoraj naštetega v zvezi z nemško okupacijo moram spomniti na dejstvo, da so se slovenski domobranci naslonili na silo, ki je takoj ob prevzemu oblasti začela uresničevati poprej zastavljen načrt etnocida in genocida – izgon vsega slovenskega izobraženstva in narodno zavednih ljudi vključno z duhovščino (Prunk 2002, 134).

8.8 Več resnic

»Človek rad pozabi na hude stvari. Še lažje je pozabiti na hude stvari, ki so jih preživeli drugi« (Jančar 1998, 17).

Izjava belogardističnih duhovnikov in bogoslovcev:

Danes spoznavamo po kaki izdajalski poti smo sami hodili in kako smo s svojim slabim vzgledom zavajali na pot narodnega izdajstva nepoučeno kmečko ljudstvo in katoliško mladino. Bila je to pot narodnega izdajstva in odkrite podpore tujim okupatorjem slovenske zemlje...zato se zavezujemo, da ne bomo z ničemer več v svojem ravnanju, ne z besedo ne z dejanji škodovali osvobodilni stvari slovenskega naroda in njegovi edini pravi narodni oblasti na Slovenskem, Osvobodilni fronti. (podpisano 23. septembra 1943) (Nova Slovenska zaveza 2011).

Podpis izjave naj bi izsilili partizani. Bogoslovci so potrdili, da izjave niso dali prostovoljno, temveč pod prisilo in da je za njih edina merodajna papeževa enciklika Divini Redemptoris iz leta 1937, ki jim diktira dosledno borbo proti komunizmu. Le-tega se bodo oni brezpogojno

držali in je za njih papeževa enciklika imperativna zapoved, od katere kleriki ne smejo odstopiti (Griesser 2005, 64). Podpisnike te izjave je ostro obsodil Kocbek in izrazil zgražanje nad duhovniki in bogoslovci: »Ne verujejo v svojo stvar« (Griesser 2005, 65).

9 Konec vojne

Rezultat narodnoosvobodilnega boja je bila osvoboditev in zavarovanje Zedinjene Slovenije skoraj v celoti in pa vzpostavitev slovenske republike v jugoslovanski federaciji s pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve. Toda nova zmagovita komunistična oblast, zrasla iz protiokupatorskega boja in revolucije, je takoj začela z uveljavljanjem nedemokratskega političnega totalitarnega režima, ki se je z nekaterimi modifikacijami pri nas ohranil celih 45 let (Prunk 2002, 149).

OF je postala edina politična predstavica Slovencev, uvedena pa naj bi bila ljudska demokracija na temelju državne in zadružne lastnine. »Poleti 1945 je začasna ljudska skupščina DFJ sprejela zakon o radikalni agrarni reformi, s katerim je bila odvzeta zemlja agrarnim veleposestnikom, velikim kmetom, Cerkvi in samostanom« (Prunk 2002, 153).

Ob koncu vojne je prišlo do sojenja in kasnejših obtožb nekaterih nekdanjih kapitalistov ter glavnih voditeljev protikomunističnega gibanja (Gregorij Rožman, Lovro Hacin, Milko Vizjak, Leon Rupnik, nemški SS – general Erwin Rösener in Miha Krek). Zaradi odklonilnega stališča Cerkev do nove oblasti so bili med preganjanimi po vojni tudi številni duhovniki, nato nekateri meščanski demokrati, ki so med vojno pripadali t.i. politični sredini, naposled pa tudi nekateri komunisti, ki so vojno preživeli v koncentracijskih taboriščih (Prunk 2002, 156).

Dr. Anton Trstenjak, duhovnik in svetovno znan ter cenjen psiholog, je v intervjuju povedal, da je Rožman sam, pred svojo smrtjo prišel do spoznanja, da je bila njegova odločitev za oboroženo kolaboracijo velika napaka. Svojemu spovedniku naj bi v izvenspovednem pogovoru dejal: »Zdaj čedalje bolj vidim, da bi bilo manjše zlo, če se ne bi z orožjem upiral komunistom« (Stanovnik 2011, 71).

Po koncu vojne je bil pritisk na RKC na Slovenskem izredno močan. Za novo oblast je bila RKC največji notranji sovražnik in je po oceni Ministrstva za notranje zadeve iz leta 1945 predstavljala hrbtenico opozicije (Griesser 2005, 89).

9.1 Pastirsko pismo iz leta 1945

Podpisano je bilo s strani jugoslovanskih škofov med konferenco v Zagrebu od 17. do 20. septembra leta 1945. 30. septembra 1945 so s prižnic po vsej Jugoslaviji, tudi v župnijah ljubljanske in lavantinske škofije to pismo prebrali. V pismu je bilo zapisano, da so hvaležni, da se je končala bratomorna vojna, prelivanje krvi, ki je za seboj pustilo opustošenje, lakoto in razredčene družine. Hkrati so obsodili protiversko in proticerkveno delovanje oblasti. Opozarjali so na številne krivice, ki naj bi jih nova oblast delala Cerкви (Griesser 2005, 95–96). Izrazili so neodstopanje od svobode verskega tiska in obsodili materialistični duh (Repe 2003, 61).

Josipu Brozu Titu je škofovska konferenca poslala pismo, ki je imelo enako vsebino kot pastirsko pismo, prebrano s prižnic, vendar v ostrejši obliki. V tem pismu, naslovljenem na Tita, je RKC izrazila prepričanje, da so za vse nastale probleme možne rešitve, ki bi bile v korist tako Cerкви kot tudi državi. Kasneje je Tito v intervjuju za francoski časopis *Humanité* dejal, da je to pismo »nekakšna bojna napoved« (Griesser 2005, 99). S pastirskim pismom si je RKC naredila več negativnega kot pozitivnega. Odnosi med državo in Cerkvijo so se močno poslabšali (Griesser 2005, 100).

9.2 Različne interpretacije dosežkov OF in NOB

V zadnjem podpoglavju diplomskega dela se bom na kratko dotaknil pisanj in izjav tako desno kot tudi levo usmerjenih piscev. Namen tega poglavja je še dodatna osvetlitev razkola med obema poloma, ki nas spremlja še danes. Opazna je namreč težnja, da bi radi nekateri partizansko resnico zamenjali z domobransko resnico, namesto »da bi do preteklosti vzpostavili bolj uravnotežen odnos« (Godeša 2005, 53), med drugim tudi zato, ker je kolaborantska reakcija po vojni želela celotni NOB prikazati izključno kot proces stalinistične revolucije in se je s tem želela oprati sramote ter krivde narodnega izdajstva (Stanovnik 2011, 62).

Po pisanju Griesserjeve po II. svetovni vojni v Sloveniji in Jugoslaviji tretje veje oblasti (sodstva) ni bilo. Sodstvo naj bi se po njenem mnenju podredilo partijskemu obračunavanju z ideološkimi nasprotniki, sodstvo pa je bilo v službi laži. Med drugim tudi zapiše, da je RKC

predstavljala »hrbtenico opozicije« (Griesser 2005, 13–14). Vendar se na tem mestu ob zapisu F. S. Finžgarja, kateremu je Giuseppe Agueci med zaslišanjem dejal: »Vsi Slovenci bi morali biti pobiti, vsi kot psi in brez vsake milosti« (Stanovnik 2011, 16) postavi vprašljivost moralnosti takšnih trditev.

Danes, 67 let po osvoboditvi izpod jarma okupatorjev, ko so nam znana bolj ali manj vsa dejstva tako o kolaboraciji kot o povojnih pobojih (katerih nihče več ne zanika), se nam postavlja vprašanje: Ali so res obračunavali samo z ideološkimi nasprotniki ali pa so obračunavali z okupatorjevimi sodelavci?

Stanovnik (2001, 41) predstavi zgodbo preproste kmečke žene Marije Ivančič: »Italijani so mi pobili štiri sinove. Tri na travniku, četrtega pa doma. In ko bi jih samo ustrelili! NE. Mučili so jih, odrezali so jim roke /.../. Zanje ne predlagam smrti, temveč pečat za vse življenje, kajti smrt je predobra in prehitra! Razumeli me boste /.../ ne pustite brez maščevanja krvi, ki je bila nedolžno prelita« (Stanovnik 2011, 41). In nadalje: »Po II. svetovni vojni so komunistični oblastniki v Jugoslaviji z velikim hrupom obtožili predstavnike slovenske katoliške cerkve, da so v letih od 1941 – 1945 sodelovali z okupatorjem in s tem postali izdajalci slovenskega naroda« (Griesser 2007, 174). Slednje obtožbe so bile ob dejanju Rožmana in npr. izjavi šentjernejskega župnika, ki je ob umoru neke noseče ženske, aktivistke OF, dejal: »Prav je tako, tudi nedonošen otrok naj prejme kazen za miselnost svoje matere« (Griesser 2005, 109). Te besede so povsem razumljive in času primerne.

Tu se nam zopet nasproti postavi Kardeljeva direktiva z dne 1. oktober 1942 v kateri narekuje: »Belo gardo uničujte neusmiljeno. Ne oklevajte in ne popuščajte! Duhovne v četah vse postrelite /.../« (Kranjc in Kljakić 2006, 19). Nasilje rodi protinasilje. In res. Na to nakazuje poročilo Vladimirja Vauhnika Slovenskemu odboru v Rimu z dne 10. novembra 1944: »V Ljubljani in okolici so očistili policija in domobranci vse, kar je namigovalo na levo /.../« (Griesser 2007, 313).

Čeprav je bila ljudska demokracija najdragocenejša pridobitev osvobodilnega boja, je bila po II. svetovni vojni uveljavljena partijska avtokracija. Tudi pol stoletja kasneje, ko je leta 1990 Demos prevzel oblast in bičal komunistični totalitarizem, je dejansko uvedel strankarsko demokracijo, ne pa vladavine ljudstva (Stanovnik 2011, 80).

10 Sklep

II. svetovna vojna je omogočila, oziroma odprla vrata ideološkim nasprotjem, ki so se nabirala v prejšnjih desetletjih. Zaradi spleta okoliščin – nezadovoljstvo Nemcev z izidom I. svetovne vojne, s krizo, ki je odprla marsikatero vprašanje o pravičnosti družbene ureditve, ter sklepajoč po Cerkvinih pogodbah z Italijo in Nemčijo, njenemu neprikritemu sodelovanju s takrat še fašističnim in nacističnim režimom, je bila katastrofa le vprašanje časa. Slovenci, ki se niso mogli zediniti o tem, kako Slovenijo vidijo v Jugoslaviji, RKC, ki ni mogla preboleti slabljenja svoje moči – vse to je pripeljalo do točke, od koder ni bilo več vrnitve.

Slovenijo so zasedle štiri države. S tem pa se je v Sloveniji začel porajati odpor »skupin po tri po pet, ki so se umikale v gozd« (Finžgar 1957, 34). S temi skupinami se je odprla prva fronta – boj proti okupatorju. Kot odgovor tem skupinam, ki so bile kmalu organizirane v OF, so nastale vaške straže, ki so kasneje prerasle v domobranstvo. Vaške straže so le kratek čas delovale samostojno. Kmalu so posegle po roki okupatorja in se z njim bojevale proti rojakom. S tem se je odprla druga fronta – državljanska in bratomorna vojna.

Že pred vojno so bile slišane zahteve po drugačni družbeni ureditvi – bolj pravični. Nekateri avtorji II. svetovni vojni pripisujejo celo drugotni pomen, saj naj bi prvotnega imela revolucija, ki se je poleg državljanske vojne in vojne proti okupatorju razvila na slovenskih tleh. In tu se je odprla tretja fronta. Z gotovostjo lahko trdim, da sem postavljeno tezo potrdil z dejstvi in podatki, navedenimi v diplomskem delu.

Ob vsem povedanem in zapisanem v svojem delu o tem, kdo je bil na kateri strani in katera je, oziroma naj bi bila prava, bi rad zaključil s stavkom, katerega je pred smrtjo izrekel slovenski pesnik in partizan Ivan Rob: »Kdor umre za domovino, je živel dovolj« (Žgajnar 1975, 5).

Literatura

1. Arnež, Janez. 2002. *Slovenska ljudska stranka 1941-1945*. Washington: Studio Slovenica.
2. Baza Svarog. 2012. *Slovenske politične stranke*. Dostopno prek: <http://baza.svarog/zgodovina/slovenske-politice-stranke.php> (22. april 2012).
3. Blumenwitz, Dieter. 2005. *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946)*. Celje: Mohorjeva založba.
4. Cajnko, Zvonko. 2005. *Nacizem. Adolf Hitler in Tretji rajh*. Maribor: Locutio, zavod za kulturno iniciativo.
5. Coppa, Frank. 1998. *Pope Pius XI's »encyclical« Humanis Generis Unitas against racism and anti-Semitism and the »silence« of Pope Pius XII*. Law journals books, 4. september. Dostopno prek: <http://law-journals-books.vlex.com/vid/pius-encyclical-humanis-generis-unitas-52646779> (10. februar 2012).
6. Čipič, Rehar Marija, France M. Dolinar, Tamara Griesser Pečar, Blaž Otrin in Julijana Visočnik. 2010. *Med sodbo sodišča in sodbo vesti: dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*. Ljubljana: Družina.
7. Čepič, Zdenko in Dušan Nečak. 1979. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
8. Das, Purnananda. 2007. *Adolf Hitler, Rimokatoliška cerkev, Jezuiti in Skull & Bones*. Dostopno prek: <http://www.misteriji.net/myblog/adolf-hitler-rimokatoliska-cerkev-jezuiti-in-skull-bones.html> (10. april 2012).
9. Katoliška cerkev na Slovenskem. 2007. *Devetdeseta obletnica smrti dr. Janeza Evangelista Kreka*. Dostopno prek: <http://aktualno.rkc.si/?id=8253> (22. april 2012).
10. Dolinar, France M., Aleš Gabrič, Boris Golec, Miha Kosi, Tomaž Nabergoj in Mateja Rihtaršič. 2011. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija.
11. Digitalna knjižnica Slovenije. 1907. *Dr. Krek za ločitev cerkve od države*. Dostopno prek: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-2AGCIE0S/...34c0.../PDF (15. februar 2012).
12. — — —. 1977. *Čebine-spomenik revolucije, boja in svobode*. Dostopno prek: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-TUBHTKPD/6f3cf057-59c3-49f9-a657-4a2a488f19d0/PDF (16. marec 2012).
13. Finžgar, Fran S. 1957. *Leta mojega popotovanja*. Celje: Mohorjeva družba

14. Gentile, Emilio. 2010. *Fašizem*. Ljubljana: Modrijan.
15. Golob, Janvit, Peter Vodopivec, Janko Prunk, Tine Hribar, Milena Basta, ur. 2005. *Žrtve vojne in revolucije*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
16. Griesser, Tamara. 2005. *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi ljudske oblasti v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina.
17. ——— 2007. *Razdvojeni narod: Slovenija 1941-1945*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
18. Hajsinger, Viktor. 2006. *Revolucija – genocid*. Dostopno prek: http://www.safaric-safaric.si/materiali_slo/xy_razno/20031115%20DELO%20Hajsinger%20Revolucija.htm (3. marec 2012).
19. Jančar, Drago in Andrej Aplenc. 1998. *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990*. Ljubljana: Nova revija.
20. E-Dnevnik. 2007. *Katoliška cerkev je podprla fašizem in nacizem*. Dostopno prek: http://www.ednevnik.si/entry.php?e_id=40885&w=BKosi (10. april 2012).
21. Kocbek, Edvard. 1980. *Pred viharjem*. Ljubljana: Slovenska matica.
22. Kovač, Mirko. 2006. *Ban dr. Marko Natlačen ob stodvajsetletnici rojstva*. Ljubljana: Salve.
23. Kranjc, Marijan in Slobodan Kljakić. 2006. *Plava garda*. Maribor: Pro-Andy.
24. Kuljić, Todor. 1983. *Teorije o totalitarizmu*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
25. Mlakar, Boris. 2003. *Slovensko domobranstvo 1943-1945*. Ljubljana: Slovenska matica.
26. Nova Slovenska Zaveza. 2012. *Bitka, dolga kot življenje*. Dostopno prek: <http://www.zaveza.si/index.php/revija-zaveza/174-zaveza-t-25> (10. februar 2012).
27. Perovšek, Jurij. 2005. *Na poti v moderno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
28. Google. 2012. *Politične stranke v prvi Jugoslaviji s poudarkom na slovenskih strankah*. Dostopno prek: www2.arnes.si/~akralj1/studij/gradivo/zgodovina/zg_polit_str.rtf (22. april 2012).
29. Pope, Pius XI. 1937. *La Divini Redemptoris*. Dostopno prek: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19031937_divini-redemptoris_en.html (25. marec 2012).
30. Prunk, Janko. 2002. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba grad.
31. RAST. 2006. *Slovenski četniki na Gorjancih, 1.* Dostopno prek: <http://users.volja.net/marijankr/clanki-c39.html#navrh> (22. april 2012).

32. Rejec, Ivan in Mirko Kovač. 2002. *Leto 1920*. Ljubljana: Salve.
33. Repe, Božo. 2003. *Rdeča Slovenija: tokovi in obrazi iz obdobja socializma*. Ljubljana: Sophia.
34. Rtv slo. 2007. *Sedemdeset let KPS*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/blog/morty/70-let-kps/1547> (22. april 2012).
35. — — — 2012. *Ustanovljen narodni svet*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/dobrojutro/dogodki.php?read=04-06> (4. maj 2012).
36. Stanovnik, Janez. 2011. *Osvobodilna fronta: boj za prihodnost*. Ljubljana: Svobodna misel.
37. Thamer, Hans-Urlich. 2009. *Nacionalsocializem*. Ljubljana: Modrijan.
38. Žgajnar, Matija. 1975. *NOB: kronološki pregled 1941-1945*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
39. *Življenje in delo Janeza Evangelista Kreka*. 2008. Dostopno prek: <http://nsi-kamnik.net/novice.php?id=742&arhiv=2008-9> (22. april 2012).